Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Demografický vývoj farnosti Vápno v letech 1721–1849

Bakalářská práce

2021 Lucie Sedláčková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	**Lucie Sedláčková**
Osobní číslo:	**H17065**
Studijní program:	**B7105 Historické vědy**
Studijní obor:	**Spisová a archivní služba**
Téma práce:	**Demografický vývoj farnosti Vápno v letech 1721-1849**
Zadávající katedra:	**Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Bakalářská práce bude založena na výzkumu církevních matrik farnosti Vápno, který bude proveden metodou anonymní excerpce dat. Autorka se zaměří na základní demografické ukazatele, tj. sňatečnost, porodnost a úmrtnost, které doplní sezónním rozložením zkoumaných jevů. Výsledky studia budou následně porovnány s dalšími vybranými lokalitami a celozemskými údaji.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999. Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR (edd.), *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998. Josef GRULICH, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.-18. století*, České Budějovice 2008. Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1918*, Praha 1965. Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983. Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.-18. století*, Praha 1957. Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní. Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Šťáhlavy*, Praha 2009. Vybrané studie z Historické demografie.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Šárka Nekvapil Jirásková, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2019**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2020**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2019

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci použila jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mou práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č.7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Týništi nad Orlicí 30.6.2021

Lucie Sedláčková

Anotace

Bakalářská práce se věnuje demografickému vývoji farnosti Vápno v letech 1721-1849 nacházející se v okresu Pardubice. Při studiu sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti bylo čerpáno z jedenácti matričních knih. Údaje byly získány metodou anonymní excerpcí dat. Tato data byla následně porovnána s dalšími lokalitami a celozemskými hodnotami.

Klíčová slova

Vápno, historická demografie, sňatečnost, porodnost, úmrtnost

Annotation

The thesis is devoted to the demographic development of the parish of Vápno in 1721-1849 located in the district of Pardubice. Eleven matrimonial books were used to study nuptiality, natality and mortality. The data was obtained using the anonymous data excerpt method. This data was then compared with other locations and country-wide values.

Key words

Vápno, historical demography, nuptiality, natality, mortality

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala především vedoucí mé práce Mgr. Šárce Nekvapil Jiráskové, Ph.D., za ochotu, trpělivost a vstřícnost při konzultacích a také cenné rady při psaní práce. Dále bych chtěla poděkovala své rodině za trpělivost a podporu během studia.

Obsah

Úvod **1**

1 Kritika pramenů a literatury **3**

1.1 Kritika matrik 3
1.2 Kritika literatury 4

2 Vývoj matrik **6**

3 Stručné dějiny farnosti Vápno **9**

4 Sňatečnost **11**

4.1 Počet sňatků 15
4.2 Rodinný stav snoubenců 17
4.3 Sňatkový věk 19

5 Porodnost **29**

5.1 Počet narozených dětí 35
5.2 Průměrný počet dětí na jeden sňatek 38
5.3 Vícečetné porody 39
5.4 Nemanželské děti 40
5.5 Mrtvorozenost 42

6 Úmrtnost **45**

6.1 Počet zemřelých 49
6.2 Průměrný věk zemřelých 52
6.3 Věková skladba zemřelých 55
6.4 Kojenecká a dětská úmrtnost 58

7 Sezónnost a přirozený přírůstek **61**

7.1 Sezónní rozpoložení sňatků 61
7.2 Sezónnost porodnosti 63
7.3 Sezónnost úmrtnosti 65
7.4 Přirozený přírůstek 67

8 Závěr **69**

9 Seznam použitých pramenů, literatury a internetových zdrojů **71**

9.1 Prameny 71
9.2 Literatura 71
9.3 Internetové zdroje 74

10 Seznam tabulek a grafů **75**

10.1 Seznam tabulek 75
10.2 Seznam grafů 76
11 Seznam příloh 76
12 Resumé 82

Úvod

Pro tuto bakalářskou práci bylo zvoleno téma z oboru historické demografie zabývající se farností Vápno v letech 1721-1849. Jedná se o zkoumání vývoje a složení obyvatelstva v dané lokalitě a období.

Farnost Vápno byla vybrána z důvodu dobré dostupnosti matričních zápisů v určitém období, které jsou klíčové pro vznik této práce. Díky dlouhému rozmezí sledovaného období je možné pozorovat změny v demografii, ať už ve formě válek nebo epidemií, a také postupnou zlepšující se kvalitu zdravotní péče o obyvatelstvo. Dalším důvodem bylo dostatečné množství záznamů, se kterými je možné pracovat a mohla být využita metoda anonymní excerpce dat. Nespornou výhodou při získávání dat byly již zdigitalizované matriky potřebné ke vzniku práce.

Výzkum práce byl založen na církevních matrikách uložených ve Státním oblastím archivu v Zámrsku ve sbírce Východočeského kraje a byla využita jejich digitální podoba. Údaje byly získány z pěti matričních knih křtěných, dvou oddaných a čtyř zemřelých.

Úvod práce je zaměřen na analýzu pramenů a primární literatury podstatné pro vznik této práce. Také je zde nastíněn vznik a vývoj matrik. Pro seznámení s lokalitou slouží kapitola přibližující stručnou historii Vápna.

Hlavní část této práce se věnuje třem základním demografickým jevům – sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti. V úvodu každé z těchto kapitol je stručně přiblíženo, jak tehdy lidé vnímali narození potomků, sňatky a úmrtí a jakými tradicemi byly tyto zlomové okamžiky doprovázeny. V případě sňatečnosti byl sledován počet oddaných, jejich rodinný stav nebo v jakém věku vstupovali do manželství. V úvodu kapitoly porodnosti je pozornost zaměřena zejména na lidové zvyky spojené s narozením miminka, porodní babičky a samotný porod. Dále se práce zabývá počtem narozených v daném období, průměrným počet narozených na rodinu, pohlavím narozených potomků. Práce se také věnuje nemanželským dětem, mrtvorozeným, vícečetným porodům nebo je zde zmíněn věk potomka při křtu. U studia matrik zemřelých je možné zjistit jejich počet nebožtíků, rozložení mezi pohlaví, věkovou skladbu a kojeneckou a dětskou úmrtnost, která významně ovlivňovala celkový vývoj úmrtnosti v daném období. V poslední kapitole budou všechny tři demografické jevy sledovány v sezónním rozpoložení a přirozený přírůstek v této lokalitě. Zjištěné údaje z matričních zápisů byly následně zpracovány do tabulek a grafů, které poslouží k lepší představě demografického vývoje.

Cílem této práce je zpracování vývoje obyvatelstva ve farnosti Vápno během let 1721-1849. Výsledky výzkumu byly dále porovnávány s výsledky několika farností a celozemskými údaji.

1 Kritika pramenů a literatury

Stěžejním pramenem této práce zabývající se demografickým vývojem farnosti, se staly církevní matriky uložené ve Státním oblastním archivu v Zámrsku ve sbírce Východočeského kraje.[1]

1.1 Kritika matrik

Velkou výhodou při čerpání dat z matrik v Zámrsku je jejich postupná digitalizace již od roku 2009. Na stránkách Státního oblastního archivu v Zámrsku je seznam matrik registrován podle příslušnosti ke konkrétnímu farnímu úřadu. Vápenské matriky jsou již zdigitalizované, a tak je bylo možné pro práci využít. Jedná se tedy o jedenáct samostatných matričních knih, z nichž bylo 5 křtěných, 2 matriky oddaných a 4 matriky pohřbených ve sledovaném období od 1721-1849. Matriční zápisy v knize narozených od roku 1721 do 1728 mají větný zápis v českém jazyce. Poté přechází do záznamů psaných v rubrikách, kde se jazyk zápisu střídá mezi češtinou a latinou a trvá do roku 1767, kdy se objevuje opět větný zápis v latině. Od roku 1770 jsou záznamy psány do rubrik v latině. V roce 1784 byly záznamy psány česky do rubrik a jejich vzhled byl ovlivňován tím, kdo do nich aktuálně zapisoval data. Někteří faráři nezaznamenávali příliš pečlivě povinné údaje. Chybělo například pohlaví dítěte nebo věk zemřelého. Do matrik křtěných bylo od roku 1721 zaznamenáváno: název obce, datum, jméno dítěte, jméno a příjmení rodičů dítěte, jména a příjmení kmotrů a později se od roku 1770 přidal záznam náboženského vyznání. Matriky oddaných evidovaly: obec, ze které snoubenci pocházeli, datum, stav (svobodný/svobodná, vdovec/vdova) jméno oddávajícího faráře, jméno a příjmení oddaných, jméno a příjmení svědků. V roce 1771 přechází větný zápis do rubrik a stejně tomu bylo i v případě matrik zemřelých. V průběhu období se střídaly záznamy v latině a češtině, která převažovala od konce 18. století stejně jako tomu bylo v matrikách narozených a zemřelých. Čitelnost a úplnost zápisů závisela na pečlivosti duchovních a v některých časových úsecích je písmo hůře čitelné. Do matrik zemřelých byla zapisována obec, datum úmrtí zesnulého, věk zemřelého a příčina úmrtí. Během zkoumaného období se matriční zápis stával podrobnějším a zaznamenávalo se tak více údajů. Na konci sledovaného období se v matrikách narozených zaznamenávalo datum narození a křtu, číslo domu, jméno dítěte, náboženské vyznání, zda bylo dítě manželské nebo nemanželské, informace o rodičích a stav kmotrů. Oddací matriky evidovaly datum sňatku, u ženicha se uvádělo jméno, číslo domu,

[1] Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949. [cit. 9. 7. 2021]
URL: <https://stare.vychodoceskearchivy.cz/zamrsk/files/2020/08/8700_Sbrika-matrik-Vychodoceskeho-kraje-1587-1949_NAD_190-stav-2020-08-18.pdf>.

náboženské vyznání, věk, stav, jména a stav svědků, stejně tak i u nevěsty. V knihách zemřelých se zapisoval datum úmrtí, kdy byl nebožtík pohřben, jméno pochovávajícího kněze, jméno a příjmení zemřelého, jestli byl svobodný nebo vdovec (totéž platilo i z hlediska ženy), číslo domu, jakého byl náboženství, pohlaví, věk, místo pochování a důvod úmrtí.

1.2 Kritika literatury

Zásadní publikací pro porozumění principů zpracování údajů z matrik se staly *Základy historické demografie* od profesora Eduarda Maura. Kniha je doplněna řadou tabulek a grafů týkajících se porodnosti, sňatečnosti a úmrtnosti.[2] Od téhož autora byly v práci využity články ze studií zabývajících se historickou demografií, jenž pojednávají o vývoji matrik.[3] Dále je práce doplněna o studie nacházející se v *Historické demografii*, ve které publikovali články například Josef Grulich, Ludmila Fialová, Miroslava Melkesová a další.[4]

Druhým klíčovým dílem byly *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, na kterém se podílel i výše zmíněný historik Eduard Maur. Tato publikace se, už podle názvu, věnuje sociologickému, antropologickému a zejména demografickému vývoji obyvatelstva v českých zemích.[5] Další podstatnou monografií je dílo Ludmily Kárníkové *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, z něhož byla využita data pro celozemské údaje.[6] Pro přiblížení každodenního života našich předků posloužila kniha *Dějiny každodennosti „dlouhého" 19. století*.[7]

V praktické části byly výsledky komparovány s bakalářskými nebo diplomovými pracemi zkoumajícími vývoj populace v daných lokalitách se zjištěnými hodnotami vlastních výzkumů autorů. Pro porovnání posloužily práce od Elišky Chadimové *Demografický vývoj*

[2]MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha, 1983.
[3]MAUR, E. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. In *Historická demografie* 3. 1969. ISSN 0323-0937.
MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6. 1972.
[4]GRULICH Josef. „Slavnostní okamžiky"-Svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24. 2000, s. 49-82. ISSN 0323-0937.
FIALOVÁ, Ludmila. Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. In *Historická demografie* 15, 1991, s. 143-189. ISSN 0323-0937.
MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 63-122. ISSN 0323-0937
[5]FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996. ISBN 80-204-0283-7.
[6]KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, 1965.
[7]LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

městečka Bystré v letech 1750-1849[8], Anny Pechové *Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19.*[9] *století* nebo Markéty Kišákové *Demografický vývoj farnosti Sezemice v 18. století.*[10]

V úvodu jednotlivých kapitol zabývajících se demografickými jevy jako sňatečnost, porodnost a úmrtnost je nastíněn běžný život lidí v minulosti. V případě sňatečnosti mi byla nápomocna kniha *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*[11] od Alexandry Navrátilové, která se zaměřila převážně na tradice během svatby. Další publikací zabývající se nejen svatebním veselím byla kniha *Manželství a rodina v minulosti*[12] od Jiřího Klaboucha. Průběhem těhotenství a lidovými zvyky v důležitých okamžicích lidského života se zabývá již zmíněná Alexandra Navrátilová.[13] Neméně důležitou publikací bylo *Radostné dětství?:dítě v Čechách devatenáctého století*.[14] V kapitole o úmrtnosti nejvíce posloužila kniha od již zmíněné autorky Alexandry Navrátilové *Narození a smrt v české lidové kultuře.*[15] Zdravotní stav obyvatelstva mapuje kniha *Dějiny lékařství v českých zemích*[16] od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové.

V kapitole o historii Vápna mi posloužil *Inventář Farního úřadu Vápno* (1766-1954)[17] a několik publikací zabývajících se církevními pamětihodnostmi. Nicméně literatura k této oblasti je značně omezená.

[8]CHADIMOVÁ, Eliška, *Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750-1849*. Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2013.
[9]PECHOVÁ, Anna. *Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016.
[10]KIŠÁKOVÁ, Markéta. *Demografický vývoj farnosti Sezemice v 18. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016.
[11]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Praha, 2012. ISBN 978-80-7429-238-5.
[12]KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962.
[13]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
[14]LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?:dítě v Čechách devatenáctého století.* Praha, 2006. ISBN 80-7185-647-9.
[15]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
[16]SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.
[17]SOkA Pardubice, *Farní úřad Vápno. Inventář*, 1766-1954. ev.č. 931, č. JAF 1128.

2 Vývoj matrik

Křesťanská církev vedla záznamy o křtech již ve 4. století n.l. Nejstarší záznamy, které jsou do dnešní doby zachovalé, pocházejí ze 14. století. Tehdy se záznamy vedly stručně ve větách.[18] Počátek nejstarších církevních matrik je datován mezi 14.-15. století v románských zemích a v 16. století se rozšířily v protestantském Německu a Anglii. Impulsem k zavádění katolických matrik se stal Tridentský koncil, který ustanovil farářům povinnost evidovat sňatky a křty ve zvláštních knihách. Ve Francii se zachovala nejstarší matrika severofrancouzské farnosti Givry z let 1334-1357. Další zemí byla Belgie, kde byl o vedení matrik vydán nejstarší předpis z roku 1481 z diecéze Tournai. Zmínky o prvních matrikách pochází také ze Španělska a sousedního Portugalska, kde o vedení matrik usiloval král Alfons IV. už v roce 1352. Nicméně nejstarší matrika pochází teprve z r. 1529. Až lisabonská synoda ustanovila všeobecné vedení křestních a úmrtních matrik v r. 1536. Vedení matrik v Anglii bylo zavedeno státem r. 1538 a rok poté také ve Francii. První matrikou v Německu se stala matrika křtů kostela sv. Teodora v Basileji, která se dnes nachází v národním londýnském muzeu. Zápis křtěných a kmotrů stanovila diecézní synoda v Hildesheimu r. 1539. Tridentský koncil upravoval církevní předpisy, které se zabývaly manželstvím. Za platné manželství se považovalo pouze takové, které bylo uzavřeno před farářem a dvěma svědky. Vydáním Římského rituálu v r.1614 byl zaveden zápis matričních záznamů ve větách.[19] Duchovní se snažili používat rubriky, které umožňovaly vynechávání opakujících se výrazů, a tudíž šetřily duchovním práci. Rubriky se vyskytovaly v luteránských předbělohorských matrikách i v matrikách katolických a střídají se s větnými zápisy podle nově nastupujícího faráře. Často se kombinoval větný zápis s rubrikami, kdy se na kraj zápisu do určité rubriky vpisuje datum, bydliště nebo věk zemřelého.[20]

Na vývoj matrik v Čechách mělo vliv sousední Sasko, kdy nejstarší matrikou je matrika oddaných pocházející z Jáchymova (1531). Záhy se objevují první matriky v západních, severních a jižních Čechách.[21] Vedení matrik v Čechách bylo zavedeno olomouckou synodou r. 1591 a pražskou synodou r. 1605. Za kardinála Arnošta Harracha vedla matriky již naprostá většina farností. Farní obvody byly značně zmenšeny během vlády Josefa II., kvůli zlepšení duchovní správy. Nařízením Římského rituálu z roku 1614 byla stanovena větná forma matričního zápisu. Na základě tohoto nařízení farář v matrikách křtěných uváděl datum

[18]MAŘÍKOVÁ, H. –PETRUSEK, M. –VODÁKOVÁ, A. *Demografie (nejen) pro demografy.* 2. vydání. Praha, 1998. s. 97. ISBN 80-85850-30-3.
[19]MAUR, Eduard. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. In *Historická demografie* 3. 1969, s. 5-8. ISSN 0323-0937.
[20]MAUR, E. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6. 1972. s. 43-44.
[21]MAUR, E. *Základy historické demografie*, Praha, 1983. s. 52-53.

narození a křtu, jméno kněze, jméno dítěte, jméno a farnost rodičů dítěte a kmotrů. V oddacích matrikách se poté uváděly datum ohlášek, eventuální překážky, datum sňatku, jméno oddávajícího, jméno, bydliště, farnost snoubenců a také svědků. Jestliže nastávající snoubenka byla vdova, uvádělo se jméno bývalého manžela. Matrika zemřelých registrovala den úmrtí, jméno zemřelého, jméno otce zemřelého, bydliště, věk, den pohřbu, místo pohřbu, jméno kněze, datum zpovědi, přijetí nejsvětější svátosti a poslední pomazání.[22] Na konci roku faráři vyhotovovali ze všech tří registrů shrnující tabulku a formuláře pro konskripční úřady, které byly přiloženy k patentu o vedení matrik a měly tak zajišťovat, že zápis bude jednotný.[23]

Převažující větný zápis byl velmi prostý a mnohdy nekompletní. Církevní úřady naléhaly na faráře, aby při vedení matrik věnovali zapisování větší pozornost. Pražská konzistoř v r. 1685 předepisovala duchovním, aby do matrik zapisovali duchovní sami. Konzistoř v roce 1706 svolila, aby zápisy pořizovali kaplani, učitelé i zvoníci pod dohledem duchovního správce, jenž kontroloval knihy po čtyřech týdnech.[24] Přibližně v polovině 18. století se zápisy staly velmi obsáhlými, avšak přetrvávala jazyková a obsahová rozkolísanost.

Nařízení pražské konzistoře z roku 1760 zajistilo sjednocení zápisů, protože zahájila jednotný latinský zápis ve větné formě. Na podnět státu byl dvorským dekretem z roku 1770 větný záznam v matrikách nahrazený zápisem do rubrik. Další změnou bylo prohlášení matrik za veřejné listiny. Během josefínské doby byl zaveden nový a pečlivější formulář, jenž platil až do roku 1949. Na základě tohoto nařízení měla kniha oddaných obsahovat rubriky: datum, číslo domu, křestní jméno a příjmení ženicha, jeho náboženství a stáří, rodinný stav a stav svědků. Totéž platilo u nevěsty. U křestních knih byly nově rubriky: datum narození, domovní číslo, křestní jméno dítěte, náboženství, pohlaví, legitimita, křestní jména a příjmení rodičů a kmotrů. Matriky zemřelých měly zaznamenávat datum úmrtí, číslo domu, jméno, náboženství, stáří zemřelého a příčinu úmrtí. Matriky opatřovali kmotři a svědkové svým vlastnoručním podpisem.[25] Jednotný systém státních matrik byl uveden matričním zákonem s platností od 1. ledna 1950, matriky vedla matriční oddělení národních výborů. Veškeré církevní matriky byly označeny jako majetek státu a spravoval je národní výbor.[26]

Zavedením matričních duplikátů v zemích monarchie roku 1799 se mělo zamezit potenciální ztráty. Duplikáty byly odesílány z jednotlivých oblastí konzistoří. Ze začátku se

[22]MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6. 1972. s. 42.
[23]MAUR, E. *Základy historické demografie*, Praha, 1983. s. 55.
[24]MAUR, E. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6. 1972. s. 44-45.
[25]MAUR, E. *Základy historické demografie*, Praha, 1983. s. 54-55.
[26]MAUR, E. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. In *Historická demografie* 3. 1969, s. 14. ISSN 0323-0937.

vypracovávaly za každé pololetí dva opisy a od r. 1800 byl vyhotovován jeden roční opis schvalovaný vikářem a odesílaný konzistoři. Nařízením v roce 1837 měli duchovní nařízeno psát dva originály podepsané svědky, ten měl být vikáři poslán do konzistoře místo předešlých opisů. Mělo se tak ušetřit mnoho času opisováním matrik. Do druhého originálu se od roku 1844 nezaznamenávalo podle obcí, ale chronologicky a tento typ zaznamenávání vydržel až do roku 1949. Dřívější formulář z roku 1784 obsahoval stav, bydliště a poddanskou příslušnost rodičů a nejednotně se zapisovali do rubriky jako jména v křestních matrikách. Naproti tomu stav kmotrů byl zaznamenáván do zvláštní rubriky. Do kolonek rodičů byli v 18. a 19. století zapisováni i prarodiče a jejich bydliště. Od začátku 19. století se v matrikách objevuje také jméno porodní báby.[27]

Guberniální nařízení z 1.6.1811 ustanovilo průběžné číslování zápisů v matrikách. Evidenčním číslem se zaznamenávaly narození, sňatky a úmrtí, které proběhly v dané farnosti. Faráři si pro sebe zaznamenávali bez evidenčního čísla např. křty dětí z jiných farností, zemřelé převezené z jiné farnosti apod. Detailní předpisy o vedení matrik byly rozhodnuty pražským koncilem z r. 1860 a pražskou synodou z roku 1873. Sloučení matričních formulářů v Čechách v roce 1890 přinesla konference zástupců pražské, litoměřické a královehradecké konzistoře. V Rakousku-Uhersku byly schváleny občanské sňatky i pro katolíky a díky tomu bylo nařízeno vedení matrik oddaných okresním hejtmanům a magistrátům. Po okupaci byla v Sudetech založena všeobecná státní evidence obyvatelstva, která se týkala i říšských občanů v protektorátu. Zákon č. 268 Sb. vydaný 7. prosince 1949 předepsal vedení matrik místním národním výborům. Na příslušném národním výboru bylo možné zapisování narození, uzavření sňatku a úmrtí, ve kterém se tyto události odehrály. Manželství se uzavírala u místního národního výboru, který vede matriku příslušného obvodu, ve němž jeden ze snoubenců bydlel. Pokud došlo k uzavření manželství, narození nebo úmrtí v cizině, evidují se do matriky vedené národním výborem v Brně. Vyhláškou ministerstva vnitra č. 182 z roku 1959 se zrušilo psaní duplikátů matrik, které vystřídala sbírka listin. Z matričních formulářů byly vynechány všechny údaje týkající se náboženské přináležitosti. Přestal se také zaznamenávat manželský původ, sňatkový a úmrtní věk a jméno porodní báby. Naopak se začaly psát informace jako státní občanství, volba příjmení a datum narození zemřelého. [28]

Matriky nám poskytují obraz vývoje obyvatelstva v daných lokalitách, takže můžeme zjistit, co například ovlivňovalo růst populace, počet obyvatel, jejich vyznání nebo také profesi, které se věnovali.

[27]MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6. 1972, s. 50-51.
[28]MAUR, E. *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. s. 51-55.

3 Stručné dějiny farnosti Vápno

Farnost Vápno se skládala z obcí Vápna, Chýště, Kolesa, Komárova, Malé Výkleky, Přepychy, Štítu, Újezdu, Strašova, Bukoviny (dřívější část Strašova), Klamoše, Rtanova (dř. část Klamoše), Chárovny (hostinec, dř. část Štítu) a Cikánky (hájovna, dř. část Štítu). Zpracovány byly všechny obce a jejich části mimo Chárovny a Cikánky. Některé části obcí se vyskytovaly v matrikách pouze po určité časové období.

Obec Vápno leží u západní hranice pardubického okresu nedaleko Chlumce nad Cidlinou a patří tak do Východolabské tabule. Původ názvu obce není přesně zaznamenán a je pravděpodobně odvozen od opuk obsahujících vápno, které se zde těžilo.[29] Některé záznamy dokládají název Cymentum (1369), Cementum (1384).[30]

Farnost Vápno v dřívějších dobách spadala do žíželicko-hradišťského panství nacházejícího se v oblasti řeky Cidliny. Tuto oblast dostali Vítkovci z jihočeska, nicméně podrobnosti ani přesná doba není známá. Už na začátku 13. století získal tento rod blízké Nechanice a souhlas k používání rožmberského znaku. První písemná zmínka pochází z roku 1337, kdy panství dostal do vlastnictví Petr z Rožmberka schválením krále Jana Lucemburského. Rod Vítkovců držel toto panství až do začátku husitských válek.[31] Když Petr zemřel, panství drželi postupně Oldřich ze Žiželic, Jindřich ze Žiželic a Oldřich ze Žiželic, který panství prodal za 7000 kop grošů králi Zikmundovi okolo roku 1420.[32] Rozmach přišel v období, kdy panství vlastnil rod Kinských. Například František Ferdinand Kinský nechal v roce 1721 předělat presbytář a vystavit dnešní loď kostela.[33]

Nicméně různé nálezy dokládají, že toto území bylo osídleno už ve 4.-1. století př. n.l. během mladší doby železné, tzv. doby laténské. Další osidlování postupovalo za doby římské do 4. století. V tuto dobu byli Keltové nahrazeni germánským obyvatelstvem. V průběhu stěhování národů začala nová fáze, kdy se zde začali objevovat Slované. Oblast Cidliny a celé severovýchodní Čechy náleží do nejstarších sídelních území v Čechách, ve kterém se usadil kmen Charvátů.[34]

---

[29]Obec Vápno oficiální webové stránky. *Popis obce*. [cit. 20. 6. 2021].
URL: <https://www.obec-vapno.cz/o-obci/>.
[30]KURKA, Josef. *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská:(místopis církevní do r. 1421)*. Praha, 1914, s. 500.
[31]PAUKRT, Václav. *Gotické malby v kostele sv. Jiří ve Vápně*, Zprávy památkové péče, ročník 61, č.4/2001, s. 119.
[32]SOkA Pardubice, *Farní úřad Vápno. Inventář*, 1766-1954. ev.č. 931, č. JAF 1128. s.1.
[33]PAUKRT, Václav. *Gotické malby v kostele sv. Jiří ve Vápně*, Zprávy památkové péče, ročník 61, č.4/2001, s. 119.
[34]REJL, Jiří-DANIHELKOVÁ, Marcela. Vápno-obec na kraji lesa. *Přeloučský Rošt*, 2013 (3), s. 34.

Obci dominuje kostel sv. Jiří nacházející se na pahorku přezdívaném *Sušina*. V minulosti se na tomto místě těžil vápenec, což mělo za následek nerovnost terénu. Podle Augusta Sedláčka zde v roce 1623 zanikla fara, která byla k roku 1721 obnovena.[35] První zmínky o kostelu sv. Jiří pochází z roku 1366 a svědkem v této době byl plebán Martin.[36] V současnosti je tento kostel jednolodní s trojboce uzavřeným presbytářem se sakristií při severní straně. Presbytář je podložený opěrnými sloupy a je klenutý do křížové klenby. Uvnitř se nachází oltář z 1.poloviny 18. století, kde se také nalézají obraz sv. Jiřího a sochy sv. Petra a Pavla. Dále se zde nachází cínová barokní křtitelnice pocházející z roku 1677.[37] Unikátem je dřevěná zvonice se stříškou, která je věrnou kopií původní zvonice, jež byla zasažena požárem.[38] Vápno bývalo kulturním střediskem pro okolní obce, a proto zde byla v roce 1738 vybudována škola, kterou mohly navštěvovat děti z vedlejších vesnic. O necelých devadesát let později byla vysvěcena nová škola.[39] K roku 1835 žilo ve Vápně 249 obyvatel a bylo zde 34 domů.[40] Zrekonstruovaná socha sv. Jana Nepomuckého je společně s kostelem sv. Jiřího význačnou pamětihodností obce Vápno.[41]

V dnešní době obec Vápno zprostředkovává Základní školu nejen pro děti z této obce, ale také pro děti z okolních vesnic. Je zde vybudováno dětské hřiště, na kterém si děti mohou po škole hrát. V obci se rovněž nachází kulturní místnost sloužící různým organizacím (např. spolku myslivců) nebo k soukromým účelům jako například pořádání oslav.

[35]SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický Království českého*. Praha, 1998, s. 938. ISBN 80-7203-099-X.
[36]KURKA, Josef. *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská:(místopis církevní do r. 1421)*. Praha, 1914, s. 500.
[37]POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech*. Praha, 1982, sv. 4, s. 177.
[38]Obec Vápno oficiální webové stránky. *Popis obce*. [cit. 20. 6. 2021].
URL: <https://www.obec-vapno.cz/o-obci/>.
[39]REJL, Jiří-DANIHELKOVÁ, Marcela. Vápno-obec na kraji lesa. *Přeloučský Rošt*, 2013 (3), s. 35.
[40]SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt*. Band. 3 Bidschower Kreis. Prag, 1835. s. 47.
[41]REJL, Jiří-DANIHELKOVÁ, Marcela. Vápno-obec na kraji lesa. *Přeloučský Rošt*, 2013 (3), s. 35.

4 Sňatečnost

Prvním zkoumaným jevem této práce bude sňatečnost. Ta hraje důležitou roli pro další demografický jev, kterým je porodnost. Počet legitimně narozených dětí závisel na tom, jak dlouho vdaná žena setrvala v manželském svazku. Dříve se převážná část dětí rodila právě z legitimního svazku rodičů.

Uzavření sňatku představovalo významný životní krok. Znázorňuje jedinou možnost vstupu do manželství akceptovanou společností. Díky němu se mladý jedinec stával dospělým, mohl založit vlastní rodinu, domácnost a bylo možné spojit majetek. Při výběru budoucího protějšku hrála láska podřadnou roli. Rozhodující slovo při výběru partnera zastávali rodiče. Zpravidla se o volbě partnera s někým poradili nebo se obrátili na dohazovačku. Budoucí manželé měli pocházet ze stejné nebo alespoň podobné sociálně situované rodiny. Ženich se měl vykazovat silou, spořádaností, odvahou a pracovitostí.[42] Nevěsta byla od dětství připravována na mateřské povinnosti a starost o domácnost. Předpokladem vhodné nevěsty bylo její zdraví, pracovitost, skromnost a dobrá pověst.[43]

Většina obyčejných lidí uzavírala svazek až při překročení plnoletosti. Prvotní určování zletilosti bylo podle druhotných pohlavních znaků. Postupně se v období renesance od tohoto postupu upustilo a bylo stanoveno věkové rozmezí dospělosti u chlapců od šestnácti do osmnácti let a u dívek mezi čtrnáctým a šestnáctým rokem života. Aristokratické dívky se vdávaly ve velmi mladém věku s ohledem na ekonomickou situaci. Ostatní společenské vrstvy si s dosáhnutím plnoletosti příliš nelámaly hlavu. Daleko důležitější pro ně bylo, aby budoucí manžel dokázal zabezpečit rodinu. Obyvatelé venkova uzavírali sňatky dříve a častěji, než tomu bylo ve městech. Společnost požadovala, aby se dívky vdávaly co nejdříve.[44]

Nejpozději se ženili muži na pracovních pozicích úředníků státní nebo vrchnostenské správy, učitelé nebo také právníci. Například lékaři si mohli otevřít svou vlastní ordinaci až díky věnu své ženy.[45] To mohlo způsobovat vyšší věkový rozdíl mezi manželi.

V době před Tridentským koncilem se snoubenci sešli se svými rodiči ještě před konáním svatby. Nejprve si potřásli pravicemi a následně došlo k symbolickému vložení dceřiny ruky do ženichovy dlaně, který byl doprovázen polibkem. Poté následovala výměna

[42]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Namlouvání láska a svatba v české lidové kultuře.* Praha, 2012. s. 206. ISBN 978-80-7429-238-5.
[43]Tamtéž, s. 208.
[44]Tamtéž, s. 73.
[45]LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999. s. 71-72. ISBN 80-204-0737-5.

svatebních darů (např. prstenu a šatů).[46] Prosazování závěrů Tridentského koncilu bylo dlouhodobě složitou záležitostí, která měla za cíl potvrzovat svazek pouze kněžským požehnáním. Církev usilovala o důslednější kontrolu nad sňatky mezi věřícími. Při uzavření svazku mohlo dojít ke konverzi k protestanství, a tak lze pochyby ze strany římskokatolické církve brát za opodstatněné. Proto byla uplatňována představa sňatku jako podstata a naplnění dané přímo od Boha. To byl důvod, proč mohlo dojít ke sňatku pouze v kostele při požehnání knězem. Klíčovým smyslem naplnění manželství bylo plození potomstva, které představovalo důkaz existence Boha. Tak měla církev nejen větší kontrolu nad věřícími, ale i vytvoření těsnějšího upoutání s Bohem. Manželský svazek znamenal velký závazek do budoucna a byl možný pouze před Bohem za přítomnosti kněze.[47]

Na konečném vyhlášení Tridentského koncilu došlo ke zveřejnění dvanácti kánonů a dekretu o manželské reformě. Uvedených dvanáct kánonů bylo odpovědí na dříve prohlašované humanistické a protestantské diskuse o manželství. Tak byl vyhlášen posvátný charakter sňatku, monogamie, možnost rozluky od stolu a lože, nerozlučitelnost manželského svazku, zákaz sňatků kněžích, nadřazení panictví a celibátu nad manželstvím. Dekret o sňatkové reformě určil podobu sňatku a stanovil překážky, jež bránily jeho uzavření jako švagrovství, pokrevenství nebo únos. K uzavření sňatku mohlo dojít pouze za přítomnosti kněze a dvou nebo tří svědků. Manželství bez přítomnosti kněze bylo označeno za neplatné.[48]

Ze závěrů na Tridentském koncilu vystupovala ustanovení pražské synody v roce 1605. Do této doby byl sňatek potvrzován navlékáním snubních prstenů. Církev se snažila změnit myšlení lidí, kteří obřad považovali za druhořadou věc. Ovšem od této chvíle se manželství schvalovalo požehnáním kněze před Bohem. Požehnání bylo možné pouze v kostele pomocí kněze za přítomnosti rodičů a svědků snoubenců. Roku 1680 zakázala pražská konzistoř kněžím oddávat poddané bez povolení vrchnosti. To mělo vést k větší kontrole vrchnosti nad poddanými. Souhlas vrchnosti byl potřeba i při svazku snoubenců v rámci jednoho panství.[49] Důležitou úlohu hrála náboženská víra snoubenců. Toleranční patent z roku 1781 umožňoval sňatek mezi katolíkem a nekatolíkem, nicméně dotyčný nesměl bránit svému partnerovi v jeho víře. Od téhož roku mohli poddaní uzavírat sňatek bez povolení vrchnosti, avšak museli mít ohlašovací lístek, který jim vystavil vrchnostenský úřad. Manželský patent Josefa II. ze 16.ledna 1783 přesunul rozhodování o manželských sporech na soudy státní, zrušil církevní

[46]GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky" – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 70. ISSN 0323-0937.
[47]Tamtéž, s. 71-72.
[48]Tamtéž, s. 71-72.
[49]Tamtéž, s. 73.

jurisdikci v manželských věcech, jež u nás přetrvávala od 10. století a upravoval manželské poměry.[50] Finanční dekret z r. 1800 nepovoloval městským ani státním úředníkům vstoupit do manželství, jestliže neměli dostatečně vysoký finanční příjem. V roce 1812 vzešel v platnost Všeobecný občanský zákoník, který se mimo jiné zaobíral také problematikou manželství. Od této chvíle bylo možné uzavírat manželství bez ohledu na stavovskou příslušnost, národnost a vyznání. Za princip řešení manželské otázky kladl zákoník občanské právo a neuznával žádné jiné manželské překážky než ty, které sám ustanovil. Vyžadoval u snoubenců mladších 24 let souhlas zákonných zástupců. Toto ustanovení platilo převážně pro dívky, které se vdávaly většinou mladší než muži. Sňatky mohl omezit špatný zdravotní stav, impotence, nízký příjem nebo také prostituce.[51] Všeobecný občanský zákoník zakazoval sňatky mezi příbuznými a také mezi čeledí a tovaryši. Nařízení z r. 1815 ukládalo povinnost požádat o souhlas ke svatbě. To neplatilo pro šlechtu, městské a panské úředníky, kněží, měšťany a majitele továren. [52]

Ještě před stvrzením sňatku probíhaly námluvy, jež se většinou odehrávaly v domě nevěsty, ke které se budoucí ženich obvykle dostavil s bílou kyticí. Námluvy se konaly za účasti rodičů ženicha a nevěsty, námluvčí, eventuelně svědků. Podstatou námluv se stala dohoda o věnu nevěsty a domluva svatební smlouvy. V případě společné dohody obou stran mohly začít svatební přípravy.[53] Poté přišlo na řadu zveřejnění ohlášek, které byly uvedeny již v r. 1215. Ohlášky byly brány i jako určité zabezpečení proti tajným sňatkům, které měly být uzavřeny bez souhlasu rodičů. Ohlašoval je ústně farář během tří následujících církevních svátků.[54] Jestliže pocházeli snoubenci každý z jiné farnosti, musely se ohlášky oznamovat v obou farnostech zároveň. Primárním důvodem zveřejnění ohlášek bylo zajistit plánovanému svazku pozornost, zda si je někdo vědom překážky, která by zabraňovala uzavření manželství. Překážku mohl představovat nízký věk, již uzavřený svazek jednoho ze snoubenců nebo také příbuznost.[55] Když nebyly předloženy žádné výhrady ani třetí den proti uzavření sňatku, bylo možné sňatek uzavřít. Následně se mohlo přejít k samotnému svatebnímu obřadu. Ten se neměl konat v období adventu, před Velikonoci ani v den posledních ohlášek, ale následné veselí bylo zakázáno.[56]

---

[50]KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha. 1962. s. 120.
[51]NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů.* Praha, 2003. s. 115-116. ISBN 80-901674-7-0.
[52]LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. s. 108. ISBN 978-80-7106-988-1.
[53]ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj ve farnosti Libčany v „dlouhém" 19. století (1785-1914). In *Historická demografie* 35. Praha, 2011. s. 124. ISSN 0323-093.
[54]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Praha, 2012. s. 232. ISBN 978-80-7429-238-5.
[55]KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 65.
[56]LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999. s. 88. ISBN 80-204-0737-5.

Rozmanitost svatební hostiny bývala podle finančních prostředků rodičů nevěsty. U bohatších vesnických rodin trvala svatební hostina až tři dny. Hostina probíhala první a třetí den u nevěsty a druhý den v domě ženicha. Hodování na venkově se mnohdy skládalo z domácího zvířectva, pečení a uklízení. Přichystání svatby významně zasáhlo rozpočet rodiny, a proto bylo na vesnici pravidlem, aby pozvaní hosté obstarali nevěstě dary ve formě peněžní nebo naturálií a nevěsta jim na oplátku jako poděkování přichystala výslužku.[57]

Pořádání svatby bylo významnou společenskou a veřejnou událostí. Snoubenci vcházeli do kostela v doprovodu rodičů a před oltářem zůstávali sami v pokleku. Při vlastním svatebním obřadu se farář dotazoval snoubenců, zda si nejsou vědomi překážek zabraňující sňatku a vstupují-li do sňatku dobrovolně. Po zodpovězení otázek farář stvrdil manželství. Nevěsta si se ženichem vzájemně navlékli posvěcené prsteny a bohoslužba pokračovala modlitbou. Farář měl při mši oděný kněžský oděv se štólou. Potvrzovat sňatek mohl pouze ten farář, který měl v kompetenci snoubence náležející do určené farnosti. Obstarával nejen ohlášky a svatební obřad, ale také objasnil snoubencům smysl manželství.[58]

[57]POULOVÁ, Marika. Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století. In *Historická demografie* 30, 2006, s. 198. ISSN 0323-0937.
[58]GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky" – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 78. ISSN 0323-0937.

4.1 Počet sňatků

Ve zkoumaném období 1721-1849 bylo ve farnosti uzavřeno celkem 1608 sňatků, což představuje 12,5 svateb za rok. Jedná se nicméně o průměr za celé sledované období a v jednotlivých letech byl počet sňatků nejednotný. Pro lepší přehled jsou v Tabulce 1 rozloženy průměrné počty sňatků za rok do desetiletí. První sledované období je s ohledem na dochované prameny o jeden rok kratší.

Tabulka 1 Počet uzavřených sňatků v letech 1721-1849 ve farnosti Vápno

Období	Počet uzavřených sňatků
1721-1729	56
1730-1739	79
1740-1749	81
1750-1759	83
1760-1769	92
1770-1779	116
1780-1789	140
1790-1799	95
1800-1809	139
1810-1819	148
1820-1829	190
1830-1839	177
1840-1849	212
Celkem	1608

Z tabulky je znatelný postupný nárůst sňatků během celého období až na menší kolísání. Nejvíce uzavřených sňatků s počtem 212 připadá na období 1840-1849, ve kterém roční průměr dosáhl 21,2 sňatků za rok. Poté následovala léta 1820-1829 se 190 sňatky, 1830-1839 (177 sňatků), 1810-1819 (148 sňatků), 1780-1789 (140 sňatků). Počet svateb se na konci sledovaného období skoro zečtyřnásobil oproti začátku.

Graf 1 Vývoj počtu uzavřených sňatků ve farnosti Vápno v letech 1721-1849

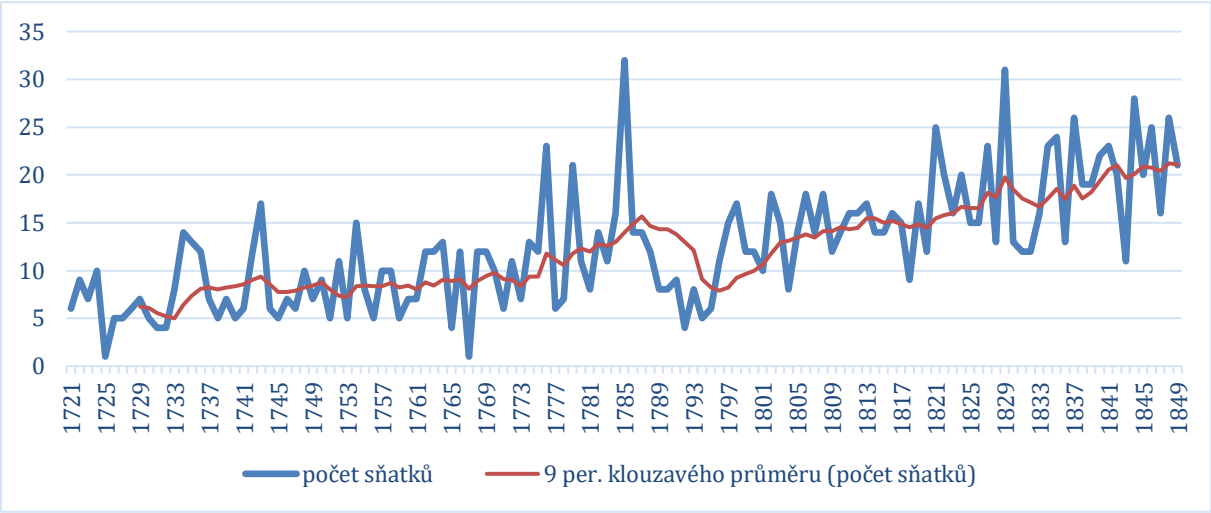

Nejvyšší počet sňatků za celé zkoumané období byl zaznamenán v roce 1785, a to oddání 32 párů. Tento přírůstek uzavřených svateb byl způsoben od 80. let patentem o zrušení nevolnictví, kdy již poddaní směli uzavírat svazky bez souhlasu vrchnosti. Ve stejném roce vydal Josef II. toleranční patent a umožnil tak snoubencům uzavřít sňatek bez ohledu na víru.[59] Naopak nejméně svateb připadalo na období mezi 1721-1729, konkrétně na rok 1725 připadal pouze jeden sňatek. Taktéž v roce 1767 byl uzavřen jeden sňatek. Na vývoj sňatečnosti mohly mít vliv různé nemoci, neúrody, válka a předpisy zmíněné na začátku kapitoly. Ze začátku sledovaného období bylo uzavíráno relativně málo sňatků, což mohlo být zapříčiněno ještě nepřesným vedením matričních zápisů a postupným nárůstem obyvatelstva.

Hrubá míra sňatečnosti představuje četnost svateb na tisíc obyvatel středního stavu. Pro některé roky je dohledatelný počet obyvatel v této farnosti, a tak je možné vypočítat pro toto období hrubou míru.

Tabulka 2 znázorňuje, jaká byla hrubá míra sňatečnosti v této lokalitě a pro srovnání jsou zde uvedeny i údaje hrubé míry z českých zemích. Pro sledované období lze zjistit pouze tři údaje o počtu obyvatel. Hrubá míra farnosti byla nižší než v českých zemích pouze v jednom případě, a to k roku 1848. Další dvě hodnoty převyšují české země. Nejvyšší rozdíl nastal v roce 1835 a činil 1,3 promile.

[59]KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 119-120.

Tabulka 2 Hrubá míra sňatečnosti farnosti Vápno

Rok	Počet obyvatel[60]	Počet oddaných (pětiletý průměr)	Hrubá míra sňatečnosti farnosti Vápno	Hrubá míra sňatečnosti v českých zemích[61]
1835	2141	20,4	9,5	8,2
1848	2322	17,6	7,6	8,4
1850	2119	19,6	9,2	8,6

4.2 Rodinný stav snoubenců

Tato podkapitola se bude věnovat rodinnému stavu snoubenců. V následující tabulce je znázorněno kolik se uskutečnilo tzv. protogamních sňatků a kolik tzv. palingamních sňatků. Za protogamní jsou označovány ty sňatky, do kterých vstupovali oba snoubenci svobodní. U druhé skupiny palingamních sňatků je sledován počet sňatků mezi vdovcem a svobodnou dívkou, vdovou se svobodným mužem, anebo sňatky mezi vdovou a vdovcem. U tří snoubenců z celkového počtu sňatků nebyl v matrikách oddaných zaznamenán žádný stav. V této podkapitole budu proto pracovat s počtem 1605 uzavřených svateb.

[60]Počet obyvatel pro rok 1835 byl převzat: (SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen:* statistisch-topographisch dargestellt. Band. 3 Bidschower Kreis. Prag, 1835. s. 47.); rok 1848 (PALACKÝ, František. Popis království českého. Praha, 1848. s. 114.); rok 1850 (*Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849-1970.* Díl 1. Praha, 1978. s. 616.)

[61]KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, 1965. s. 336. Autorka zde uvádí údaje v pětiletých průměrech, které se neshodují přímo s jednotlivými roky. Proto bylo pro rok 1835 vybráno rozmezí 1835-1839, pro rok 1848 rozmezí 1845-1849 a u roku 1850 interval 1850-1854.

Tabulka 3 Snoubenci podle rodinného stavu

Období	svobodný-svobodná		vdovec-svobodná		svobodný-vdova		vdovec-vdova		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1721-1729	32	57,1	12	21,4	10	17,9	2	3,6	56	100,0
1730-1739	55	69,6	24	30,4	0	0,0	0	0,0	79	100,0
1740-1749	63	77,8	11	13,6	6	7,4	1	1,2	81	100,0
1750-1759	47	56,6	17	20,5	14	16,9	5	6,0	83	100,0
1760-1769	70	76,1	11	12,0	8	8,7	3	3,3	92	100,0
1770-1779	79	68,1	21	18,1	10	8,6	6	5,2	116	100,0
1780-1789	100	71,9	22	15,8	12	8,6	5	3,6	139	100,0
1790-1799	66	70,2	13	13,8	9	9,6	6	6,4	94	100,0
1800-1809	108	77,7	17	12,2	8	5,8	6	4,3	139	100,0
1810-1819	111	75,0	27	18,2	2	1,4	8	5,4	148	100,0
1820-1829	153	80,5	28	14,7	5	2,6	4	2,1	190	100,0
1830-1839	126	71,6	30	17,0	12	6,8	8	4,5	176	100,0
1840-1849	162	76,4	32	15,1	14	6,6	4	1,9	212	100,0
Celkem	1172	73,0	265	16,5	110	6,9	58	3,6	1605	100,0

Ve farnosti docházelo nejvíce ke sňatkům mezi oběma svobodnými snoubenci. Jejich část tvoří přes 70 % ze všech uzavřených sňatků. Palingamních sňatků bylo během zkoumaného období daleko méně.

Na druhém místě se, co do počtu uzavřených sňatků, umístily sňatky mezi ovdovělým mužem a svobodnou ženou, konkrétně 16,5 % a jejich počet v průběhu let kolísal. Nejvíce sňatků mezi vdovcem a svobodnou ženou proběhlo v období 1840-1849, kdy bylo mezi vdovci a mladými dívkami uzavřeno 32 sňatků. Vyšší počet vdovců mohl být zapříčiněn častým úmrtím manželek těsně po porodu nebo při něm, a tak byli ovdovělí muži nuceni opatřit svým dětem novou matku. Sňatek se svobodnou ženou mohl vdovci přinést mnoho výhod. Mladá žena zastoupila více práce jak v domácnosti, tak v zemědělství a byla schopna porodit vdovci další děti.

Následují sňatky mezi svobodným mužem a ovdovělou ženou. Za celé sledované období bylo uzavřeno 110 těchto sňatků, což tvoří 6,9 % z celkového počtu. Pro svobodného muže mohl být tento typ sňatku prospěšný s vyhlídkou lepšího sociálního postavení. Nezajištěný mladík mohl v tomto druhu sňatku vidět jako bonus zlepšení své ekonomické situace s ekonomicky majetnou vdovou. Dalším kritériem, na který mladý muž hleděl, byl věk vdovy, zda bude možné, aby mu přinesla do manželství děti a také vzhled vdovy mohl být rozhodující. Důležitý pro něj také mohl být fakt, jestli má vdova z předchozího manželství potomky.

Hlavní roli v sociálním postavení vdovy hrálo její věno. To bylo bráno jako vklad do nového manželství. Manžel k tomuto věnu přidával tzv. vdovské věno, které ženě připadlo v případě jeho úmrtí.[62]

Sňatky mezi vdovou a vdovcem probíhaly nejméně z celé farnosti. Konkrétně se ovdovělí jedinci rozhodli vstoupit znovu do manželství jen ve 3,6 %. Mohlo to být z důvodu vysokého věku vdovy nebo pokud vdova byla po smrti svého manžela dostatečně finančně zabezpečená, nemusela vidět důvod, proč znovu vstupovat do manželského svazku. Oproti sňatkům mezi svobodným mužem a vdovou byly oddavky vdovců se vdovami skoro o polovinu nižší.

Ve srovnávané farnosti Pěčín autor došel k obdobným procentuálním výsledkům, jako sledovaná farnost Vápno. V případě svobodných snoubenců farnost Pěčín dosahovala 71,3 %, tedy o 1,7 % méně než mnou sledovaná lokalita. Sňatků mezi svobodným mužem a vdovou bylo co do procentuálního zastoupení o 1,3 % více než ve farnosti Vápno.[63]

4.3 Sňatkový věk

V této části práce se zaměřím na věk, ve kterém jedinci uzavírali manželský svazek, na věkové rozdíly mezi nimi nebo v kolika letech znovu uzavírali sňatky vdovci a vdovy. Věk snoubenců hrál podstatnou roli. Ovlivňoval vývoj plodnosti a počet dětí narozené manželskému páru. Čím dříve se mladá dívka vdala, tím byla větší naděje vyššího počtu narozených potomků. Běžně se vdávaly dívky na vesnicích ještě dříve než dívky, které pocházely z měst.

Při vstupu do manželství působilo na věk snoubenců několik faktorů. Jak již bylo řečeno, dívky se vdávaly dříve než muži. Z toho vyplývá, že pokud se mladá žena vdala v nízkém věku, byla v manželství vyšší šance na zplození více dětí. Dále měl vliv i sociální status, zvláště u mužů, ovlivňoval věk při vstupu do manželství. Nezajištěným chlapcům nezbývalo nic jiného, než aby byli závislí na pomoci rodičů, a pokud jim neposkytli podporu, byli nuceni se zadlužit, anebo odkládat sňatek. Stát také ovlivňoval věk, ve kterém se mladí lidé mohli vzít. Ten od roku 1800 nařídil státním úředníkům uzavírat sňatek pouze v případě získání určité pracovní pozice a minimálního platu. Byli také nuceni oznámit plánovaný sňatek svému představenému. O povolení museli žádat dále například učitelé, kteří mohli uzavřít sňatek v momentě, kdy se stali řediteli školy.[64] Také finanční stráž nebo četníci museli žádat o souhlas

[62]SKOŘEPOVÁ, Markéta. Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání). In *Historická demografie* 35. 2011, s. 20. ISSN 0323-0937.
[63]MIZERA, Marek. *Demografický vývoj farnosti Pěčín v letech 1785-1884.* Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2012. s. 23.
[64]KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962. s. 187-188.

ke sňatku. Toto nařízení bylo v platnosti až do konce monarchie. V průběhu 19. století se průměrný sňatkový věk zvyšoval. Během 20.-50. let se průměrný věk prvního sňatku zvedl v průměru o 2-3 roky.[65]

Rakouský zákoník z roku 1811 stanovil věkovou hranici pro uzavření sňatku na 24 let. Jestliže se chtěli snoubenci vzít před dosažením tohoto věku, bylo nutné požádat o souhlas rodičů.[66]

Tabulka 4 Průměrný sňatkový věk ve farnosti Vápno 1785-1849 (přičteno 0,5) [67]

Období	První sňatek		Další sňatek		Celkem	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
1785-1789	26,3	22,8	45,8	38,2	29,4	24,3
1790-1799	26,8	22,1	38,5	37,4	29,2	24,5
1800-1809	25,5	21,3	43,1	36,7	28,4	22,9
1810-1819	25,7	22,9	45,1	40,3	30,3	24,1
1820-1829	25,4	25,3	43,8	37,3	28,5	24,5
1830-1839	26,6	26,5	42,0	35,4	29,9	27,5
1840-1849	27,3	24,3	40,5	31,8	29,5	24,9
Celkem	26,2	23,6	42,7	36,7	29,3	24,7

Tabulka 4 zobrazuje průměrný sňatkový věk ve sledovaném období. Z tabulky je zřejmé, že do manželského svazku vstupovaly ženy, a to jak při prvním, tak při dalším sňatku. Průměrný věk ve farnosti Vápno při prvním sňatku byl kolem 26 let u mužů a u žen mezi 23 a 24 rokem. Od začátku 19. století do 40. let je zřejmý postupný nárůst sňatkového věku u žen vstupující do manželství poprvé o více než 6 let. U druhého sňatku se věková hranice posunula v případě mužů ke 42. a 43. rokem. Nejvyšších průměrných hodnot věku bylo dosaženo na začátku sledovaného období. Zde je potřeba upozornit na kratší časový úsek, který mohl průměrný věk zkreslovat. Výkyvy u věku vdovců jsou zapříčiněny tím, že docházelo v některém období ke sňatku osmnáctiletého vdovce, ale naopak někdy znovu do manželství vstupovali 70 letí vdovci. U ovdovělých žen se průměrný věk posunul na 36,7 roku života. K druhým sňatkům ve farnosti docházelo poměrně často. V tabulce 4 věk u vdov při vstupu do dalšího manželství kolísal. Na začátku období se věk pohyboval okolo 38 let. Poté během 1790-1809 klesal a znovu se zvyšoval v dalším desetiletí kdy průměrný věk dosáhl svého maxima.

[65]*Dějiny obyvatelstva českých zemí.* Praha, 1998. s. 162. ISBN 80-204-0720-0.
[66]LENDEROVÁ, *Milena. K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999. s. 72. ISBN 80-204-0737-5.
[67]Koeficient se připočítává pro vyrovnání odchylek ve věku snoubenců k celku.

Na grafu 2 je zřetelně vidět, jak byl do 36. let počet snoubenců vyrovnaný. Poté dochází k hojnějším sňatkům starších ženichů oproti nevěstám, u kterých věk při vstupu do manželství klesal. Ženy ve farnosti vstupovaly do prvního manželství nejčastěji mezi 15-19. rokem a 20.-24. rokem a shodně tvořily 37,7 % z celkového počtu. Další početnější skupinu tvoří ženy ve věku 25.-29. let, ty představovaly 11,6 %.[68] V porovnání s farností Zdechovice, dosahuje farnost Vápno nižšího průměrného sňatkového věku.[69]

[68]viz. Tabulka 6
[69]JIRÁSKOVÁ, Šárka. *Demografický vývoj farnosti Zdechovice v letech 1790-1899.* Diplomová práce. (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2010. s. 34.

Graf 2 Věková pyramida

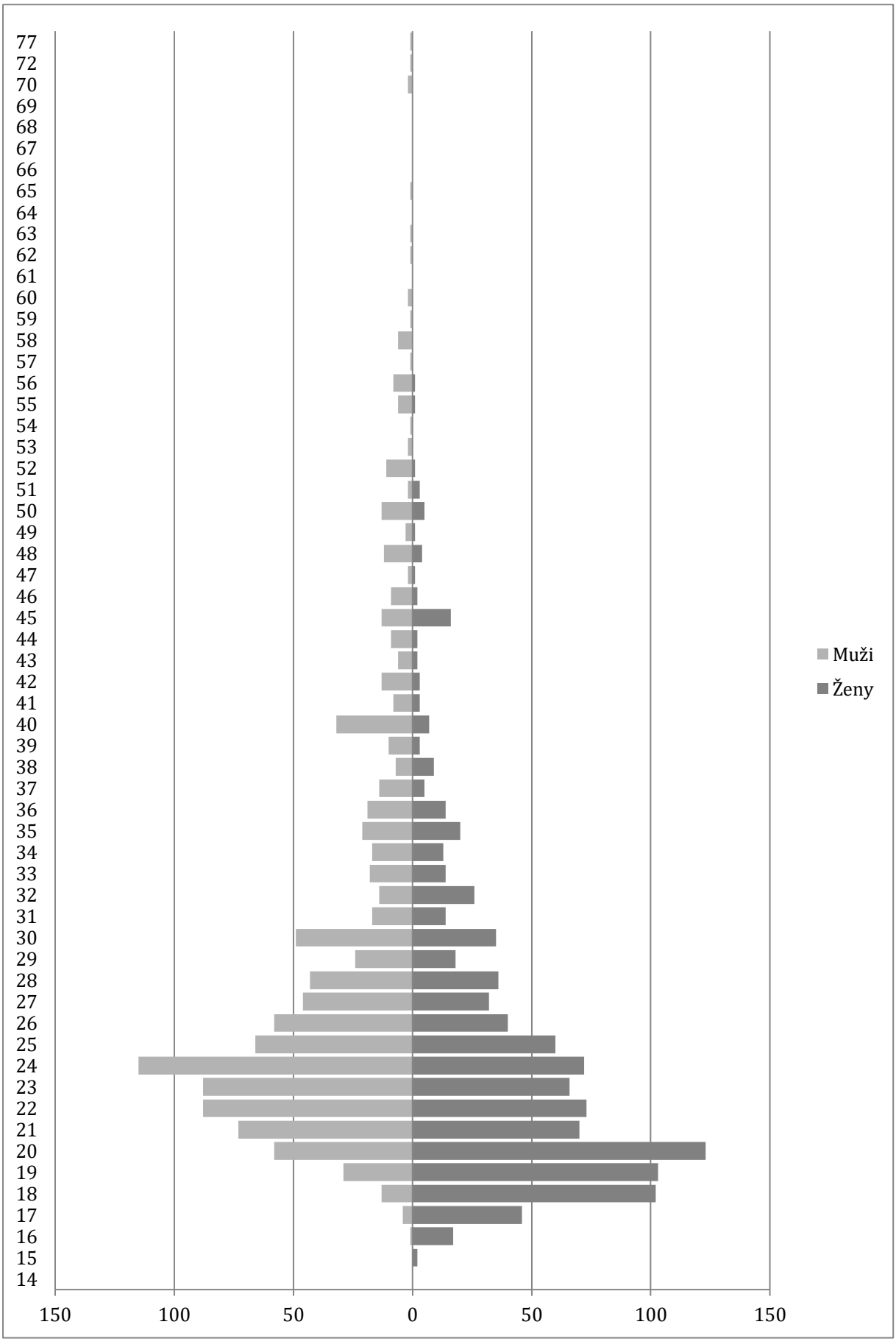

Tabulka 5 Věk mužů při prvním sňatku (1785–1849)

Věk	1785-1789		1790-1799		1800-1809		1810-1819		1820-1829		1830-1839		1840-1849	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15-19	5	7,9	1	1,3	4	3,4	8	7,1	8	5,1	12	8,7	6	3,4
20-24	28	44,4	36	48,0	66	56,9	58	51,8	84	53,5	59	42,8	83	47,2
25-29	18	28,6	20	26,7	27	23,3	30	26,8	40	25,5	39	28,3	45	25,6
30-34	8	12,7	13	17,3	14	12,1	7	6,3	18	11,5	12	8,7	12	6,8
35-39	1	1,6	2	2,7	3	2,6	5	4,5	5	3,2	5	3,6	17	9,7
40-44	2	3,2	0	0,0	1	0,9	2	1,8	2	1,3	9	6,5	12	6,8
45-49	0	0,0	0	0,0	1	0,9	1	0,9	0	0,0	2	1,4	1	0,6
50+	1	1,6	3	4,0	0	0,0	1	0,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Celkem	63	100,0	75	100,0	116	100,0	112	100,0	157	100,0	138	100,0	176	100,0

Nárůst počtu mužů při vstupu do prvního sňatku v průběhu období stoupal s mírnými výkyvy. Nejvíce mužů se poprvé oženilo ve věku mezi 20-24 let. Oproti kategorii 20-24 let se rozhodlo vstoupit do manželství ještě před dvacátým rokem života pouze 44 mužů. Nejvyšší počet ve věkové kategorii 20-24 let je zaregistrován mezi 1820-1829, kdy do sňatku vstoupilo 84 svobodných mužů. Nejméně se do prvního sňatku pouštěli muži po překročení 45 a 50 let. Sňatkový věk byl u mužů vyšší než u žen. Nebylo proto mimořádné, pokud se muž oženil až po třicátém roce života. Objevují se zde i svazky mužů, kteří překročili věk 40 let, a to z důvodu, kdy muž byl teprve schopný ekonomicky zajistit rodinu a domácnost.

Nejmladšímu svobodnému snoubenci pocházejícímu z Klamoše, který vstoupil poprvé do manželství, bylo 16 let.[70] Vzal si v roce 1812 stejně starou dívku taktéž z Klamoše.

Počet mužů při překročení věku 50 let při prvním sňatku bylo pět. Nejstaršímu ženichovi bylo při prvním sňatku 56 let v roce 1796 a oženil se s vdovou o jedenáct let mladší.

[70]Věk lze na základě dochovaných pramenů ověřit

Tabulka 6 Věk žen při prvním sňatku (1785–1849)

Věk	1785-1789		1790-1799		1800-1809		1810-1819		1820-1829		1830-1839		1840-1849	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15-19	26	37,7	36	45,0	58	46,0	40	29,2	37	20,4	26	17,6	40	20,6
20-24	26	37,7	29	36,3	50	39,7	56	40,9	84	46,4	59	39,9	87	44,8
25-29	8	11,6	12	15,0	11	8,7	29	21,2	37	20,4	24	16,1	38	19,6
30-34	7	10,1	0	0,0	5	4,0	10	7,3	14	7,7	12	8,1	20	10,4
35-39	2	2,9	0	0,0	2	1,6	1	0,7	8	4,5	16	10,8	6	3,1
40-44	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,6	5	3,4	0	0,0
45-49	0	0,0	3	3,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5	3,4	2	1,0
50+	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,7	0	0,0	1	0,7	1	0,5
Celkem	69	100,0	80	100,0	126	100,0	137	100,0	181	100,0	148	100,0	194	100,0

Svobodné dívky vstoupily do sňatku nejčastěji také ve věku mezi 20 až 24 rokem. Nejvíce se věku dvaceti let vdalo 123 žen, zatímco ve stejném věku mělo svatbu jen 58 mužů, což je o více jak polovinu méně než žen. Před dvacátým rokem života uzavřelo svazek pouze 44 svobodných mužů, kdežto žen bylo 263. Během 25-29 rokem věku uzavíralo svazek daleko méně žen, než ve věku 20-24 let. S přibývajícím věkem klesal počet žen, které se vdávaly poprvé.

Nejmladšími nevěstami se staly dvě svobodné dívky z obcí Štít a Chýště. Oběma bylo tehdy jen 15 let. Dívka z Chýště si vzala v roce 1840 o 12 let staršího snoubence ze Strašova. Dívka ze Štítu se vdala o 11 let staršího muže také ze Štítu v roce 1845.

Ve farnosti byly tři svobodné ženy ve věku nad 50 let, které se rozhodly vkročit do manželství. Nejstarší nevěstou byla 56letá žena z Chýště, jež uzavřela sňatek s vdovcem o deset let mladším v roce 1837.

Tabulka 7 Věk mužů při dalším sňatku (1785–1849)

Věk	1785-1789		1790-1799		1800-1809		1810-1819		1820-1829		1830-1839		1840-1849	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15-19	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	8,6	0	0,0	0	0,0	0	0,0
20-24	1	6,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	3,1	0	0,0	1	2,9
25-29	0	0,0	3	15,7	1	4,3	0	0,0	4	12,5	1	2,7	4	11,4
30-34	1	6,3	3	15,7	4	17,4	3	8,6	5	15,6	7	18,9	5	14,3
35-39	0	0,0	2	10,5	4	17,4	3	8,6	1	3,1	11	29,7	9	25,7
40-44	4	25,0	4	21,2	4	17,4	6	17,1	8	25,0	5	13,5	7	20,0
45-49	5	31,3	4	21,2	3	13	6	17,1	1	3,1	6	16,2	6	17,1
50+	5	31,3	3	15,7	7	30,5	14	40,0	12	37,6	7	19,0	3	8,6
Celkem	16	100,0	19	100,0	23	100,0	35	100,0	32	100,0	37	100,0	35	100,0

Další skupinou uzavřených manželství jsou palingamní sňatky. Ty tvoří 27 % ze všech uzavřených manželství. Ke smíšeným sňatkům docházelo častěji mezi vdovcem a svobodnou ženou. Vyšší počet vdovců mohl být zaviněn tím, že mnohdy docházelo k úmrtí žen během porodu nebo krátce po něm. Ovdovělí muži snáze uzavírali nové svazky, a to z důvodu většinou lepšího finančního zabezpečení. Oproti vdovám nebyli limitováni věkem. Nejvíce vdovců z tabulky 7, u kterých je znám věk a rozhodli znovu vstoupit do manželství, je zaznamenáno ke konci sledovaného období, a to mezi lety 1830-1839. Ve farnosti se uskutečnilo v letech 1785-1849 celkem 433 smíšených sňatků. Sňatek mezi ovdovělým mužem a svobodnou dívkou se uskutečnil 265krát, mezi vdovou a svobodným mužem 110krát a ke svazku mezi vdovcem a vdovou došlo 58krát. Při druhém sňatku převládala mužská skupina oproti ženám. Do dalšího sňatku se rozhodlo vstoupit 197 vdovců u kterých byl zaznamenán věk, což činí 12,3 % z celého počtu sňatků.

Nejčastěji do dalšího manželství vstupovali vdovci ve věku nad 50 let. V tomto věku jich bylo zaregistrováno 51. Nejméně jich bylo ve věku mezi 15.-19. rokem a 20.-24. rokem, kdy obě věkové kategorie zaznamenávají shodně tři vdovce.

Tabulka 8 Věk žen při dalším sňatku (1785–1849)

Věk	1785-1789		1790-1799		1800-1809		1810-1819		1820-1829		1830-1839		1840-1849	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15-19	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
20-24	0	0,0	0	0,0	4	28,7	0	0,0	1	12,5	2	10,0	4	22,2
25-29	0	0,0	2	13,3	1	7,1	1	10,0	2	25,0	6	30,0	3	16,7
30-34	5	50,0	2	13,3	1	7,1	2	20,0	1	12,5	2	10,0	7	38,9
35-39	2	20,0	5	33,3	1	7,1	1	10,0	2	25,0	4	20,0	1	5,6
40-44	0	0,0	3	20,0	2	14,3	2	20,0	1	12,5	2	10,0	1	5,6
45-49	2	20,0	2	13,4	3	21,4	2	20,0	1	12,5	3	15,0	1	5,6
50+	1	10,0	1	6,7	2	14,3	2	20,0	0	0,0	1	5,0	1	5,6
Celkem	10	100,0	15	100,0	14	100,0	10	100,0	8	100,0	20	100,0	18	100,0

Pro uzavření dalšího sňatku v období 1785-1849 se rozhodlo 95 vdov. Z toho vyplývá, že vdovy vstupovaly do dalšího manželství podstatně méně než muži, a to nejčastěji ve věku mezi 30 a 34 roky života. V tomto věkovém rozmezí bylo možné, aby z dalšího uzavřeného manželství přišel na svět potomek. Naopak nejméně se znovu vdávaly vdovy po překročení věku padesáti let. Ve věkovém rozmezí 15-19 let se ve vyhrazeném období neobjevila žádná vdova. Ve věkové kategorii 20-24 let nejvíce žen se znovu vdalo během let 1800-1809 a 1840-1849. V kategorii 30-34 let bylo také největší zastoupení v letech 1840-1849 s počtem 7 žen. Během 35-39 roku života vstoupilo znovu do svazku nejvíce žen v období 1790-1799. Kategorie 40-44 let se nejvíce žen objevilo během let 1790-1799. Ve věku 45-49 let se vdalo nejvíce žen shodně během let 1800-1809 a 1830-1839. Poslední kategorii tvoří ženy nad padesát let a nejvíce se jich rozhodlo znovu vstoupit do svazku v letech 1800-1809 a 1810-1819.

Nejmladší vdově pocházející z Komárova bylo v době uzavření dalšího sňatku 20 let a vdala se v roce 1840 za svobodného muže z Újezdu staršího o 6 let. Nejstarší vdově, která se znovu provdala bylo 52 let a v roce 1808 si vzala 53letého vdovce z obce Chýšť.

Tabulka 9 Věkové rozdíly mezi snoubenci při prvním sňatku (1785–1849)

Věkový rozdíl	Období													
	1785-1789		1790-1799		1800-1809		1810-1819		1820-1829		1830-1839		1840-1849	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Starší muž	46	80,7	58	87,9	91	84,3	82	73,9	92	60,1	66	52,4	117	72,2
1-4	21	36,8	26	39,4	36	33,3	46	41,4	53	34,6	41	32,5	56	34,6
5-9	17	29,8	24	36,4	41	38,0	27	24,3	33	21,6	19	15,1	38	23,5
10-14	8	14,0	8	12,1	11	10,2	5	4,5	3	2,0	4	3,2	17	10,5
15-19	0	0,0	0	0,0	1	0,9	2	1,8	3	2,0	2	1,6	4	2,5
20-24	0	0,0	0	0,0	2	1,9	2	1,8	0	0,0	0	0,0	2	1,2
25+	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Stejný věk	1	1,8	1	1,5	7	6,5	9	8,1	21	13,7	19	15,1	8	4,9
Starší žena	10	17,5	7	10,6	10	9,3	20	18,0	40	26,1	41	32,5	37	22,8
1-4	7	12,3	5	7,6	8	7,4	14	12,6	33	21,6	30	23,8	28	17,3
5 +	3	5,3	2	3,0	2	1,9	6	5,4	7	4,6	11	8,7	9	5,6
Celkem	57	100,0	66	100,0	108	100,0	111	100,0	153	100,0	126	100,0	162	100,0

Tabulka 10 Věkové rozdíly mezi snoubenci při druhém a dalším sňatku (1785–1849)

Věkový rozdíl	vdovec – svobodná		svobodný – vdova		vdovec – vdova	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Starší muž	148	92,0	17	29,3	34	85,0
1-4	10	6,2	6	10,3	6	15,0
5-9	34	21,1	6	10,3	10	25,0
10-14	33	20,5	3	5,2	10	25,0
15-19	35	21,7	1	1,7	3	7,5
20-24	21	13,0	1	1,7	3	7,5
25+	15	9,3	0	0,0	2	5,0
Stejný věk	1	0,6	3	5,2	1	2,5
Starší žena	12	7,5	38	65,5	5	12,5
1-4	10	6,2	14	24,1	1	2,5
5 +	2	1,2	24	41,4	4	10,0
Celkem	161	100,0	58	100,0	40	100,0

Dalším předmětem studia v této kapitole jsou věkové rozdíly mezi snoubenci. Nejprve se budu zabývat svobodnými snoubenci.

Nejvíce snoubenců, kteří byli starší než jejich snoubenka, bylo ke konci 18. století, kdy se jejich počet vyšplhal na 87,9 %. Opačně na druhé straně bylo nejméně v období 1830-1839 se zastoupením 52,4 %. Nejčastější rozdíl ve věku obou svobodných snoubenců byl mezi 1 až 4 roky. Další nejčastější rozdíl byl mezi 5-9.roky, kdy muž byl starší než jeho snoubenka.

Největší věkový rozdíl v případě, že svobodná nevěsta byla starší než muž, byl 21 let. Snoubence bylo 45 let a svobodnému mládenci 24 let. V případě nejvyššího věkového rozdílu, kdy byl starší muž, je 22 let. Svobodný 45letý muž z Újezdu si vzal za ženu svobodnou 23letou dívku z Klamoše.

Do další skupiny sňatků vstupoval nejčastěji starší vdovec se svobodnou dívkou, a to v 92 %. Mladá dívka mohla nahradit matku jeho dětem, dokázala se postarat o domácnost nebo zastala práci v hospodářství. Největší věkový rozdíl mezi vdovcem a svobodnou ženou činil 40 let. Vdovec ve věku 70 let se znovu oženil s 30letou svobodnou dívkou. Jen ve dvanácti případech byla svobodná snoubenka starší než vdovec. Zde byl nejčastější věkový rozdíl 1-4 roky, kdežto v případě vdovce staršího než jeho snoubenka, činil nejčastěji rozdíl 20-24 let.

Svobodný mládenec uzavíral sňatek s ovdovělou ženou méně než vdovec se svobodnou ženou. Mezi těmito sňatky byl nejvyšší věkový rozdíl 29 let. Výhodou svazku mezi svobodným mládencem a vdovou mohlo být zlepšení ekonomické a společenské situace mládence.

Ke svazku mezi vdovou a vdovcem docházelo ze všech skupin sňatků nejméně. Zde byl nejpočetnější věkový rozdíl mezi 5-9 lety a 10-14 lety. Do tohoto typu svazku vstupovali častěji muži starší než jejich snoubenky. Pouze v pěti případech byla vdova starší než její snoubenec. Nejvyšší rozdíl mezi nimi činil 11 let, kdy vdova byla starší než vdovec.

5 Porodnost

V této kapitole se budu zabývat dalším demografickým jevem-porodností. Ta úzce souvisí se sňatečností, neboť hlavním posláním sňatku bylo plození potomků. Tento fakt ovlivňoval sňatkový věk snoubenců. Při vstupu do manželství v brzkém věku se prodlužovala doba, ve které byl pár schopen zplodit děti. S přibývajícím věkem ženy klesalo její plodné období. Porodnost byla také propojena s dalším demografickým jevem, a to úmrtností. S ní tvořila pár, díky kterému lze vypočítat přirozený přírůstek.

Smyslem naplnění manželství bylo zplodit potomka. Rodina byla základní sociální jednotkou. Společnost požadovala, aby se dítě narodilo do úplného manželského svazku. Děti narozené v nelegitimním svazku se ocitly na kraji společenského žebříčku. V dřívějších dobách bývalo obvyklé, že pár během manželství zplodil více dětí. Medicína nebývala tehdy na takové úrovni jako dnes, a to byl jeden z faktorů, proč docházelo k častějšímu úmrtí dětí, ať už při porodu nebo krátce po něm. Čím více rodiče zplodili dětí, tím větší byla šance, že o ně budou potomci ve stáří pečovat.

Ve sledovaném období nebylo jednoduché přivést potomka na svět. Ať už během těhotenství nebo porodu mohly přijít potíže buďto fyzické, anebo psychické. Dobu mezi otěhotněním a křtem lze rozdělit do tří etap, a to na těhotenství, porod a šestinedělí. Během této doby se věřilo na různé pověry o zlých silách, které mohly působit na matku, dítě a její rodinu. Budoucí matka byla ve stavu těhotenství vnímána jako v nepřetržitém nebezpečí. Musela dodržovat různé zákazy, pravidla a obřady. Podstatné se pro ni staly úlohy konané při prvních momentech života dítěte jako například první koupel, první představení otci a rodině, první kontakty s různými objekty.[71]

Nastávající matce bylo doporučováno, co by měla a neměla dělat v průběhu těhotenství. Dokonce se musela vyhýbat určitým potravinám, aby porod proběhl hladce a dítě se narodilo zdravé.[72] Žena se měla vyhnout pohřbům, nesměla pohlížet na mrtvé, překračovat hroby nebo se dívat do ohně. V případě, že chtěla těhotná žena děťátko s dlouhými vlasy, bylo jí doporučováno chodit po proudu řeky. Jestliže se chtěla vyvarovat silných porodních bolestí, měla zametat a shrabovat listí.[73] Tradovalo se, že těhotná žena přitahovala magické síly, a proto se nesměla stát kmotrou. Pokud by se kmotrou stala, dítě by zemřelo. Další pověrou bylo, že

[71]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 21. ISBN 80-7021-397-3.
[72]RATAJOVÁ, J. et. al. *Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha, 2013. s. 36. ISBN: 978-80-87271-76-6.
[73]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. s. 35. ISBN 80-7021-397-3.

těhotná žena nesměla usednout na vůz s koňmi, neboť by je mohla splašit.[74] Dlouhou dobu se nevědělo, kolik měsíců například trvá těhotenství. Mezi lidmi kolovaly různé rady na to, jak počít chlapce nebo dívku. Kupříkladu pohlaví dítěte mohla ovlivnit doba početí. Jestliže byla budoucí maminka veselá, měla špičaté bříško a těhotenství probíhalo bez obtíží, očekávala chlapečka. Pokud podle pověr měla žena mdlou tvář a přicházela o svou krásu, mohla čekat budoucí dceru.[75] Také ohledně dne porodu panovaly různé pověry. Když se miminko narodilo v pondělí, značilo to, že zanedlouho zemře. Narození v úterý znamenalo, že z dítěte vyroste zloděj. Při narození na Hromnice mělo dítě při hromu zemřít. Také hodina narození měla mít vliv na povahu miminka. Děti narozené v dopoledních hodinách byly podle pověr v životě nejšťastnější. Jestliže porod proběhl o půlnoci, miminko nečekalo nic hezkého. Dětem narozeným dopoledne prospívalo oblékání do bílé barvy, naopak děti narozené ve večerních hodinách do tmavé.[76]

Porod byl pro ženu velkým životním okamžikem. Během něj mohly v dřívějších dobách nastat komplikace, které ženu s miminkem mohly ohrozit na životě a kvůli nimž docházelo k vyšší úmrtnosti než dnes. V průběhu 19. století nastal v medicíně největší pokrok. Ženy rodily převážně v domácím prostředí a k nápomoci jim byly buď porodní babičky, nebo rodinné příbuzné, které již porodily. Pouze ke komplikovaným porodům se přivolávali lékaři, neboť jejich dostupnost na vesnicích byla nízká a cena vysoká.

Jak již bylo řečeno, ženě se při porodu stala nápomocnou porodní babička. Práci porodních bab vykonávaly vdané ženy, které již měly vlastní děti, nebo ženy ovdovělé, nejčastěji ve věku okolo 30 až 35 let.[77] Často se babictví předávalo z generace na generaci.[78] Od 15. století se začaly porodní báby financovat z veřejných prostředků. Postupně se také vydávaly předpisy na vzdělání babiček. Klíčovým okamžikem v dějinách babictví v Čechách i na Moravě se stalo období po začátku osvícenství. Během vlády Marie Terezie a Josefa II. bylo porodnictví povzneseno na vědecký obor a dvorním dekretem z roku 1784 bylo porodním bábám ustanoveno podstoupit zkoušky. Roku 1753 pro české země a o rok dříve pro Moravu byl vydán Generální zdravotní řád, který ustanovil podmínky pro porodní babičky. Musely dodržovat čestné chování, nesměly holdovat alkoholu a v případě komplikací během porodu byly povinné zavolat lékaře. Jestliže nedodržovaly požadavky, následovaly postihy, a to i

[74]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. s. 35. ISBN 80-7021-397-3.
[75]Tamtéž, s. 43.
[76]Tamtéž, s. 59.
[77]VRÁNOVÁ, Věra. *Historie babictví a současnost porodní asistence*. Olomouc, 2007. s. 21. ISBN 978-80-244-1764-6.
[78]PLEVOVÁ, Ilona–SLOWIK Regina. *Vybrané kapitoly z historie ošetřovatelství.* Ostrava, 2008. s. 96. ISBN 978-80-7368-506-5.

v případě předčasného vypuzení plodu nebo podání léků rodící ženě a jejímu miminku.[79] Dekret studijní dvorské komise z 19. června 1810 předepsal zkoušky porodním babičkám zhruba v podobném rozsahu jako pro porodníky. Během zkoušky musely předvést např. porod na mrtvém těle, prokázat dovednost v potřebných hmatech, ukázat vědomosti nejen teoretického, praktického, ale také soudního lékařství. Oproti medikům nemusely prokazovat znalost nástrojového porodnictví. Zkouška nebyla pro budoucí babičky levnou záležitostí. Jejich cena se pohybovala zhruba 34 zlatých a 30 krejcarů. Od poplatku za zkoušky byly osvobozeny báby, které získaly stipendium buď od eráru nebo obce.[80] Dvorská komise se roku 1813 zaobírala pozicí porodních bab, které stály pod dohledem správce příslušné fary i vrchnostenského úřadu. Ten zajišťoval dostatečné množství porodních bab na panství. Roku 1820 vešel v platnost také požadavek na gramotnost uchazeček usilujících o lepší vzdělání porodních babiček.[81]

Při začínajících bolestech se měla žena napít a najíst na posilnění. Na zahnání žízně používala malinovou šťávu nebo šumivé nápoje. Pro zjištění polohy plodu bába ženu vyšetřila a ujistila se, zda porod sama zvládne. Po porodu miminka se babička přesvědčila, jestli děťátko dýchá a popřípadě mu odstranila zbytek plodové vody z pusinky. Následně novorozence omyla, oblékla, zabalila a uložila ho do postýlky. Poté pozorovala rodičku, jestli odchází placenta a nedochází k problémům.[82]

Už ve středověku se objevoval strach z nepokřtěných dětí. Zákony dvanácti desek zakazovaly pochovat těhotnou ženu s nedonošeným plodem. Před pochováním se plod ženě vyňal ven, tak nenarozené miminko přestávalo být hrozbou.[83] Ještě na počátku 20. století byl prováděn nouzový křest, který obstarávaly nejčastěji porodní babičky. Při narození mrtvého miminka se hledala jakákoli známka života, aby se mohlo pokřtít.[84] K pokřtění v kostelech sloužila tzv. křtitelnice uchovávající svěcenou vodu.[85]

Křest prezentoval církevní svátost, při kterém je člověk očištěn od prvotních hříchů a je znovuzrozen a posvěcen v Kristu jako nové stvoření k životu věčnému. Měl vliv na budoucnost křtěného, protože mu umožňoval vést křesťanský život. Obřad křtu byl detailněji ustanoven na

[79]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 64–65. ISBN 80-7021-3973.
[80]LENDEROVÁ, Milena a kol. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století.* Praha, 2019. s. 31. ISBN 978-80-246-4475-2.
[81]LENDEROVÁ, Milena a Karel RÝDL. *Radostné dětství?:dítě v Čechách devatenáctého století.* Praha, 2006. s. 62. ISBN 80-7185-647-9.
[82]Tamtéž, s. 45.
[83]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 75. ISBN 80-7021-397-3.
[84]Tamtéž, s. 66.
[85]GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky" – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 52. ISSN 0323-0937.

základě Tridentského koncilu a dále Pražskou synodou. Podle katolické církve se křestní obřad měl odehrávat ve farním kostele za asistence kněze, prvního kmotra (levans), druhého kmotra (patrinus) a svědků. Počet účastníků při křtu nebyl církví nijak omezen. Nicméně duchovní mohl uvést do matriky narozených pouze osoby vystupující jako levans a patrinus. Otec se nemusel tohoto obřadu účastnit. Matka měla vstup na křestní obřad zakázaný až do vykonání tzv. *úvodu,* a tak ke křtu přinášela miminko kmotra nebo porodní babička. Při ceremoniálu dítě držel v rukou hlavní kmotr. U křtu chlapečka to byl muž a u děvčátka žena. Další z kmotrů držel během obřadu rozsvícenou svíci, která představovala světlo, jenž osvěcuje duši křtěného. Nároky na osobu kmotra byly rovněž představeny na Tridentském koncilu a Pražské synodě. Jedním z požadavků bylo, aby se kmotr stal pro dítě vzorem, jak se má správný křesťan chovat. Nesměly se jím stát osoby nevěřící, kacíři a děti mladší 14 let. Role kmotra byla zamítnuta také jeptiškám, mnichům, abatyším a opatům. Od kmotra se očekávalo, že v případě úmrtí rodičů převezme starost o dítě i jeho hmotné zabezpečení.[86] Kmotři se vybírali mezi příbuznými, známými nebo sousedy. Mnohdy rodiče oslovovali své majetnější příbuzné. Manželský svazek mezi kmotrem a kmotřencem byl zapovězený. Dítě neslo jméno většinou po rodičích nebo kmotrovi a bylo vybíráno i na základě sociálního postavení nebo náboženství.[87]

Svou roli při křtu hrála i jeho doba. V brzkých ranních hodinách se křtila děvčátka proto, aby se brzy vdala. Chlapec pokřtěný v odpoledních hodinách se nesměl opíjet. Děťátko přijímající křest v tichosti, mělo být klidné. Když miminko během křtu plakalo, znamenalo to, že bude světákem.[88] Křtiny byly završeny honosnou oslavou. Ta se lišila podle toho, jestli se oslava konala ve městě nebo na vesnici, a také podle finančních možností rodiny a tradic. Nejvíce se oslavovalo pokřtění prvního miminka, zejména pokud se jednalo o chlapce. [89] Obavy z nepokřtěných děťátek přetrvávaly i ve vyhrazeném období, což dokazuje následující tabulka.

[86]MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In *Historická demografie* 27,2003, s. 68-72. ISSN 0323-0937.
[87]LENDEROVÁ, M. –JIRÁNEK, T. –MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, 2009. s. 170-171. ISBN 978-80-246-1683-4.
[88]NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 80. ISBN 80-7021-397-3.
[89]Tamtéž, s. 101.

Tabulka 11 Věk dětí při křtu ve farnosti Vápno z let 1830-1839 a 1840-1849

Věk (dny)	1830-1839		1840-1849	
	počet	%	počet	%
0	436	48,5	444	48,9
1	449	49,9	446	49,1
2	14	1,6	17	1,9
3	0	0,0	0	0,0
4	0	0,0	1	0,1
Celkem	899	100	908	100

V rozmezí let 1830-1839 bylo v den porodu pokřtěno více než 48 % děťátek. Den poté pak bylo pokřtěno necelých 50 % dětí. Dva dny po porodu bylo pokřtěno pouze 1,6 %. Další dny při křtu během tohoto období zaznamenány nebyly. V následujícím desetiletí došlo k pokřtění téměř stejného procenta v den narození a den poté. Během dne narození 48,9 % a další den 49,1 %. V těchto dnech tak došlo k pokřtění 98 % miminek. Počet dvou dní po porodu se zvýšil oproti předešlému desetiletí na 1,9 %. Třetí den po porodu nebylo uvedeno žádné dítě, stejně jako v předchozím období. Čtvrtý den po narození došlo k pokřtění pouze jednoho miminka.

Během prvních dní po porodu obstarávaly sousedky a příbuzné pro rodičku tekutou stravou jako krupičnou kaši, slabou kávu nebo slepičí polévku s nudlemi, kterou jí donášely do kouta. V dalších dnech jí bylo doporučováno maso kuřecí, telecí, rybí nebo zvěřina.[90]

V době šestinedělí byla matka i s miminkem izolována od ostatních. Po tuto dobu nesměla vycházet ven, aby ji ani miminku nikdo neublížil. Postel byla umístěna v rohu místnosti a oddělena koutnicí pověšenou na bidlo. Šlo o plachtu, která oddělovala matku v období od porodu do šestinedělí od ostatních a zajišťovala jí potřebný klid. První koutnice byly šity z konopného nebo lněného plátna. Vyšívala se nejčastěji červenou barvou, která měla ochraňovat ženu před zlem. Roh místnosti se ještě před porodem pokropil svěcenou vodou. Některé rodiny na zakrytí používaly přikrývky nebo plátěná prostěradla. V chudých domácnostech nebylo někdy možné uvolnit jednu místnost pouze pro maminku s děťátkem, a tak se kolem její postele rozložily peřiny, aby se vytvořila zábrana k oddělení matky od

[90]BULÍŘ, Karel. *Těhotenství, porod a šestinedělí*. Praha, 1903. s. 59.

ostatních. Po dobu šestinedělí byla žena brána za nečistou. Tvrdilo se, že během této doby je matka i s miminkem ohrožována zlými silami.[91]

Po uplynutí šestinedělí se matka s miminkem účastnila tzv. *úvodu*. Zejména pro prvorodičku to byla velká událost. Na obřad se oblékla slavnostně a nepostradatelnou částí jejího oděvu se stala takzvaná *úvodnice*, což byl pruh látky bohatě ozdobený výšivkou.[92]

[91]NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. s. 106–109. ISBN 80-7021-397-3.
[92]LENDEROVÁ, M.-JIRÁNEK, T.-MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, 2009. s. 171. ISBN 978-80-246-1683-4.

5.1 Počet narozených dětí

V rozmezí let 1721-1849 se ve farnosti Vápno narodilo celkem 8202 dětí. Do tohoto počtu nejsou zahrnuty mrtvorozené děti, které jsou evidovány samostatně.

Během této doby bylo v matrikách zaevidováno více chlapců než děvčat, konkrétně procentuální poměr činí 51,3 % chlapců a 48,7 % dívek. Tento výsledek svědčí o správnosti evidence, poněvadž chlapců se rodilo v globální míře více. Pro potvrzení lze uvést poměr pohlaví ve farnosti Horní Jelení, kde bylo zaznamenáno 51,5 % chlapců oproti 48,5 % dívkám.[93] Kromě toho ve sledované farnosti proběhlo 130 vícečetných porodů, konkrétně šlo o 127 dvojčat a tři trojčata.

Tabulka 12 Počet narozených podle pohlaví ve farnosti Vápno v letech 1721-1849

Období	chlapci		dívky		Celkem
	počet	%	počet	%	
1721-1729	217	50,3 %	214	49,7 %	431
1730-1739	224	49,7 %	227	50,3 %	451
1740-1749	243	51,3 %	231	48,7 %	474
1750-1759	278	54,5 %	232	45,5 %	510
1760-1769	244	51,7 %	228	48,3 %	472
1770-1779	244	49,4 %	250	50,6 %	494
1780-1789	278	47,6 %	306	52,4 %	584
1790-1799	336	50,2 %	333	49,8 %	669
1800-1809	382	51,8 %	355	48,2 %	737
1810-1819	387	51,4 %	366	48,6 %	753
1820-1829	415	50,6 %	405	49,4 %	820
1830-1839	465	51,7 %	434	48,3 %	899
1840-1849	493	54,3 %	415	45,7 %	908
Celkem	4206	51,3 %	3996	48,7 %	8202

Tabulka 12 vykresluje počet dětí živě narozených v jednotlivých desetiletích. Pouze první období je zkrácené s ohledem na dochované prameny.

Nejvíce dětí přišlo na svět na konci sledovaného období, kdy jejich počet činil 908 dětí. Druhé místo obsazuje desetiletí 1830-1839 s počtem 899 dětí, což je pouze o 9 dětí méně než následující dekádu. Dále v žebříčku stojí období 1820-1829 s 820 narozenými děťátky. Nejméně dětí se narodilo na začátku zaznamenávaného období. To mohlo být způsobeno

[93]PECHOVÁ, Anna. *Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016. s. 29.

postupným nárůstem populace a zkráceným sledovaným obdobím. Nejvyššího rozdílu mezi pohlavími bylo dosaženo mezi lety 1750-1759. Počet chlapců byl o 9 % vyšší, než bylo dívek. Naopak v období 1790-1799 byl poměr mezi pohlavími nejvíce vyrovnaný. Narodilo se 336 chlapců a 333 dívek, tedy pouze o tři chlapce více než dívek. Stejný rozdíl je zaznamenán též v období 1721-1729 a 1730-1739, kdy se narodilo o tři dívky více než bylo chlapců.

Hrubá míra představuje počet narozených dětí na 1000 obyvatel středního stavu a uvádí se v tzv. promile ‰. V tabulce jsou uvedeny pouze roky, pro které byl zaznamenán počet obyvatel ve farnosti.

Tabulka 13 Hrubá míra porodnosti ve farnosti Vápno (hodnoty v ‰)

Rok	Počet obyvatel[94]	Počet narozených (pětiletý průměr)	Hrubá míra farnosti Vápno	Hrubá míra porodnosti v českých zemích[95]
1835	2141	89,8	41,9	39,0
1848	2322	87,0	37,5	38,2
1850	2119	89,0	42,0	40,8

V porovnání s údaji hrubé míry porodnosti farnost Vápno převyšuje české země ve dvou případech, a to v roce 1835, jenž bylo zjištěno skoro 42 narozených na tisíc obyvatel. Dále v roce 1850 se narodilo o 1,2 promile dětí více než tomu bylo v českých zemích. Nejblíže se farnost přiblížila hodnotám českých zemí v roce 1848 s 37,5 promile. U farnosti Pěčín hrubá míra postupně vzrůstá od třicátých let z 27 promile až na 35,2 promile, nicméně v této lokalitě bylo o více jak polovinu méně obyvatel než ve sledované oblasti. [96]

[94]Počet obyvatel pro rok 1835 byl převzat: (SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen:* statistisch-topographisch dargestellt. Band. 3 Bidschower Kreis. Prag, 1835. s. 47.); rok 1848 (PALACKÝ, František. Popis Království českého. Praha, 1848. s. 114.); rok 1850 (*Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849-1970.*Díl 1. Praha, 1978. s. 616.)

[95]KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha. 1965. s. 336. Autorka zde uvádí údaje v pětiletých průměrech, které se neshodují přímo s jednotlivými roky. Proto bylo pro rok 1835 vybráno rozmezí 1835–1839, pro rok 1848 rozmezí 1845-1849 a u roku 1850 interval 1850-1854.

[96]MIZERA, Marek. *Demografický vývoj farnosti Pěčín vletech 1785–1884.* Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2012. s. 37

Graf 3 Vývoj počtu narozených ve farnosti Vápno v letech 1721-1849

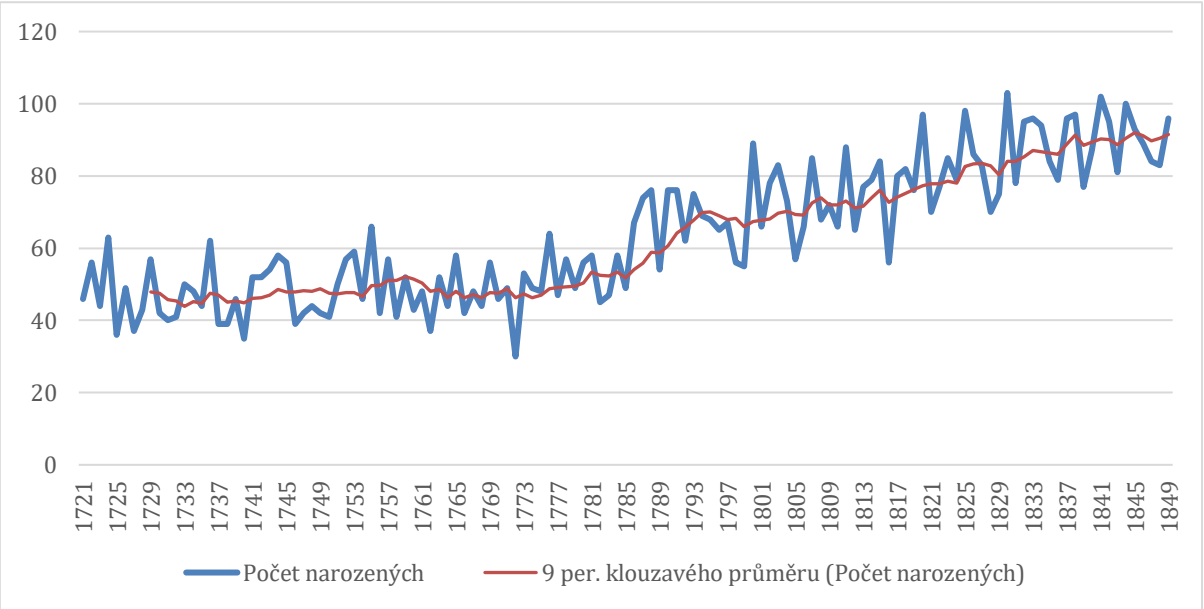

Pro lepší představu vývoje porodnosti nám poslouží přiložený graf zachycující výkyvy během období. Z grafů je patrný nárůst narozených dětí od konce 18. století spolu s postupným nárůstem uzavřených sňatků. Nejnižší hodnoty byly zaznamenány v roce 1772 z důvodu hladomoru s počtem 30 narozených dětí. Na počátku 70. let 18. století porodnost klesla kvůli celozemskému hladomoru. Další rána zasáhla obyvatele v období napoleonských válek. Konkrétně v roce 1805 přišlo na svět pouze 57 dětí a o rok později 66 dětí, kdy v blízkosti českých zemí probíhala francouzsko-rakouská válka, jež se záhy přesunula i na naše území. Soustřeďovaly se zde vojenské jednotky všech zúčastněných stran. Brzy došlo k potížím se zásobováním potravin jak vojsk, tak civilistů a k výskytu epidemie tyfu, jež se rozšířila po celém území.[97]

Ve třicátých letech 19. století docházelo ke zvyšování sňatkového věku v důsledku Všeobecného občanského zákoníku, který upravoval věkovou hranici. Z tohoto důvodu se snižoval počet žen vstupujících do manželství v nejlepším plodném období. To zapříčinilo pokles dětí narozených do manželského svazku. V českých zemích se tato skutečnost projevila výrazněji, než tomu bylo na Moravě a ve Slezsku.[98]

[97]FIALOVÁ, Ludmila. Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. In *Historická demografie* 15,1991, s. 144. ISSN 0323-0937.
[98]Tamtéž, s. 145.

5.2 Průměrný počet dětí na jeden sňatek

Za celé období 1721-1849 se narodilo v průměru více jak 5 dětí na jedno manželství. Jak již bylo zmíněno, sňatečnost ve velké míře ovlivňovala porodnost. V případě, že žena vstoupila do manželství v mladém věku, měla delší plodné období, a tak mohlo dojít ke zplození více potomků.

Nejnižších hodnot bylo dosaženo mezi lety 1780-1789. Hned následující dekádu došlo ke zvýšení počtů dětí na manželský svazek na hodnotu 7. Nejvíce dětí na jednu rodinu se narodilo na počátku období mezi lety 1721-1729, a to skoro 8 dětí. V porovnání s farností Horní Jelení, kde výsledek činí 4,8 dětí na sňatek, farnost Vápno dosahuje vyšší hodnoty.[99] Nicméně zde byly zkoumány rozdílné roky, a proto není možné tyto dvě farnosti srovnávat podrobněji.

Tabulka 14 Počet narozených dětí na 1 sňatek ve farnosti Vápno z let 1721-1849

Období	Počet živě narozených	Počet sňatků	Počet dětí na sňatek
1721-1729	431	56	7,7
1730-1739	451	79	5,7
1740-1749	474	81	5,9
1750-1759	510	83	6,1
1760-1769	472	92	5,1
1770-1779	494	116	4,3
1780-1789	584	140	4,2
1790-1799	669	95	7,0
1800-1809	737	139	5,3
1810-1819	753	148	5,1
1820-1829	820	190	4,3
1830-1839	899	177	5,1
1840-1849	908	212	4,3
Celkem	8202	1608	5,1

[99]PECHOVÁ, Anna. *Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016. s. 32.

5.3 Vícečetné porody

Ve farnosti se také objevily vícečetné porody. Za celé období bylo zaznamenáno 130 vícečetných porodů. Konkrétně se jednalo o 127 dvojčat a tři trojčata. Nejvíce těchto porodů proběhlo v letech 1830-1839 s hodnotou 22 dvojčat.

Při rozložení dvojčat podle pohlaví zjistíme, že se maminkám narodili 46krát dva chlapečci, 43krát dvě dívky a 38 smíšených dvojčat. Od čtyřicátých let až do konce 18. století se narodila tři trojčata. V roce 1749 se ve Vápně narodily tři dívky, dále pak v roce 1773 v obci Malé Výkleky přišly na svět také tři dívky a ve stejné obci došlo k narození posledních trojčat, konkrétně tří chlapců v roce 1791. První trojčata se narodila 7. července 1749. Jednalo se o děvčátka Annu, Kateřinu a Marii a rodiči se stali Václav Kašpar a jeho žena Alžběta. Avšak matrika zemřelých zaznamenala úmrtí Anny tři dny po porodu. Marie s Kateřinou zemřely 13. července téhož roku.[100]

Tabulka 15 Vícečetné porody podle pohlaví ve farnosti Vápno v letech 1721-1849

Období	Počet vícečetných porodů				
	ch+ch	ch+d	d+d	trojčata	Celkem
1721-1729	2	3	3		8
1730-1739	1	5	8		14
1740-1749	3	2	3	1	9
1750-1759	5	1	5		11
1760-1769	1	3	2		6
1770-1779	6	1	2	1	10
1780-1789	1	2	3		6
1790-1799	4	1	2	1	8
1800-1809	3	2	4		9
1810-1819	3	4	1		8
1820-1829	6	2	3		11
1830-1839	9	10	3		22
1840-1849	2	2	4		8
Celkem	46	38	43	3	130

[100] SOA Zámrsk, Fond Sbírka matrik východočeského kraje–FÚ Vápno, inv.č. 10288, sign. 1887, fol. 228. Matrika narozených 1721-1784.

5.4 Nemanželské děti

Další podkapitola bude zaměřena na problematiku nemanželských dětí. Termínem nemanželské dítě je označeno dítě narozené mimo manželský svazek. Později však mohlo být legitimováno díky dodatečnému sňatku jeho rodičů. Ve vztahu ke své matce nebylo dítě ilegitimní.[101] U dětí narozených mimo manželský svazek docházelo k častějšímu úmrtí kvůli horšímu sociálnímu postavení nebo špatnému rodinnému zázemí. Nemanželské děti tak stály na okraji společnosti. Pouze v případě legitimizace se jejich postavení zlepšilo. Ženy, které čekaly nemanželského potomka, se často dostávaly do špatné ekonomické situace. Mnohdy se jednalo o nemajetné ženy docházející za prací, kde podléhaly svodům ze strany autorit.[102] Musely se také vyrovnávat s odsouzením okolí. Mnoho žen bylo opuštěno otcem svého děťátka a v některých případech se nastávající maminky zřekla vlastní rodina. Aby dokázala uživit bez pomoci miminko, musela žena zanedlouho po porodu začít pracovat, což pro ni mohlo být náročné při péči o dítě.[103]

Už od raného novověku bylo mimomanželské početí trestáno pokutou, veřejnou hanbou nebo vyhnáním z panství. Ženy si uvědomovaly, do jaké situace se dostaly a obávaly se trestu, který by je čekal. Proto se snažily jakkoli těhotenství ukončit nebo přistoupily k vraždě novorozeného miminka. Za takový zločin je čekal tvrdý trest, ba i odsouzení k smrti.[104]

V průběhu 18. a 19. století docházelo k postupnému přechodu od tradiční k moderní rodině a změně trestání hříchů jako bylo smilstvo, jež se trestalo krutým způsobem. Za doby vlády Josefa II. byly v roce 1787 na krátký čas zrovnoprávněny děti narozené mimo manželství s manželskými.[105] Avšak praxe tohoto nařízení byla po celé 19. století jiná. [106] Nařízení českého gubernia z roku 1790 si dalo za cíl odstranit vraždy novorozenců a mělo tak ochraňovat nemanželské děti. Během josefínské doby byly zřizovány zemské porodnice a nalezince pro osamělé matky. Kvůli vysoké novorozenecké úmrtnosti byl založen roku 1789 útulek pro svobodné matky u Apolináře v Praze, který měl zamezovat vraždám novorozeňat. Další byly zřízeny také v Brně (1772) a Olomouci (1780). Ženy mířily do těchto měst z důvodu

[101]VELKOVÁ, A. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In JIRÁNEK, T.(ed.) –KUBEŠ, J. (ed.). *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Dítě a dětství napříč staletími*. *2. Pardubické bienále. 4.-5. dubna 2002*. Pardubice, 2002, s. 208. ISBN 80-7194-515-3.
[102]TINKOVÁ, Daniela. Ilegitimita a „nová ekonomie života" v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 137. ISSN 0323-0937.
[103]LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. s. 565-566. ISBN 978-80-7106-988-1.
[104]NAVRÁTILOVÁ, A. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 26-34. ISBN 80-7021-397-3.
[105]VELKOVÁ, Alice. *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Šťáhlavy*. Praha, 2009. s. 336. ISBN 978-80-7286-151-4.
[106]LENDEROVÁ, Milena–RÝDL, Karel. *Radostné dětství?* Praha, 2006. s. 267. ISBN 80-7185-647-9.

anonymního porodu a eventuálně dítě ponechaly v nalezinci.[107] Jestliže si nemohly dovolit uhradit tajný porod, byly využívány při praxích budoucích mediků a porodních bab.[108]

Občanský zákoník z roku 1811 se rovněž zabýval nemanželskými dětmi. Do matrik narozených mohl být otec zapsán pouze v případě svého souhlasu. Dítě narozené mimo svazek nemělo stejná práva jako manželské a neslo příjmení matky. Pouze v případě sňatku rodičů nebo legitimizací mohlo dítě dostat příjmení po otci. Otec byl povinen zaopatřit potomka podle svých možností až do osamostatnění. Jestliže mu to ale finanční situace neumožňovala, byla matka povinna se o dítě postarat sama.[109]

Tabulka 16 Počet nemanželských dětí

Období	Celkový počet narozených dětí	Počet nemanželských dětí	Počet nemanželských dětí v %
1721-1729	431	1	0,2 %
1730-1739	451	9	2,0 %
1740-1749	474	14	3,0 %
1750-1759	510	15	2,9 %
1760-1769	472	3	0,6 %
1770-1779	494	0	0,0 %
1780-1789	584	10	1,7 %
1790-1799	669	13	1,9 %
1800-1809	737	27	3,7 %
1810-1819	753	69	9,2 %
1820-1829	820	86	10,5 %
1830-1839	899	98	10,9 %
1840-1849	908	118	13,0 %
Celkem	8202	463	5,6 %

Představená tabulka ukazuje celkový počet narozených a nemanželských dětí ve farnosti Vápno mezi lety 1721 až 1849. Souhrnný počet tvoří zaznamenaných 8202 dětí, ze kterých bylo 463 nemanželských. Tvořily tak necelých 6 % ze všech živě narozených. Nejvyšších procentuálních hodnot bylo dosaženo na konci sledovaného období. Poté žebříček obsazují dvacátá a třicátá léta 19. století. Nejníže stojí sedmdesátá léta, ve kterých nepřišlo na svět žádné

[107]FIALOVÁ, Ludmila. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996. s. 172. ISBN 80-204-0720-0.
[108]LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. s. 585. ISBN 978-80-7106-988-1.
[109]NEKVAPIL, JIRÁSKOVÁ, Šárka. *Protoindustriální společnost: Populační chování a životní strategie venkovského obyvatelstva severovýchodních Čech v 18. a 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2019. s. 120-121. ISBN 978-80-7560-261-9.

nemanželské dítě a o dvě desetiny procenta výše pak začátek sledovaného období. Pro porovnání byla vybrána obec Bystré, kde se autorka zabývá časovým rozpětím 1750 až 1849. Zde se narodilo celkem 5279 dětí z nichž bylo 273 nemanželských a představovaly 5,2 %. Nejvyšší nárůst nemanželských dětí bylo v období 1820-1829. V tu dobu se narodilo 56 dětí. Nejmenší zastoupení dětí narozených mimo manželství bylo během let 1780-1789.[110] Sledovaná farnost Vápno měla o čtyři desetiny procenta větší zastoupení nemanželských dětí než obec Bystré. Dále budou výsledky porovnány s obcí Sezemice, kde autorka zkoumala 18. století. Za celé 18. století přišlo na svět 5476 dětí, z toho 164 nemanželských. Zde byl menší počet dětí narozených mimo manželství. V 60. letech bylo dosaženo maxima. Z 585 dětí bylo 25 nemanželských. Nejméně nemanželských děti se narodilo na začátku století s 1,4 %. Další v pořadí byla sedmdesátá léta s navýšením o dvě desetiny procenta. Mimomanželské děti tak představovaly skoro 3 % ze všech narozených dětí v obci.[111] I přes rozdílné roky lze farnost Vápno s obcí Sezemice porovnat. Během 70. let jak v obci Sezemice, tak ve farnosti Vápno bylo zplozeno nejmenší zastoupení nemanželských dětí.

5.5 Mrtvorozenost

Matriky narozených evidovaly nejen živě narozené děti, ale i mrtvorozené. Mrtvorozené děti byly zaznamenávány i v matrikách zemřelých, a tak leckdy docházelo ke zdvojenému zápisu. Stávalo se to kvůli neucelenému vedení matrik faráři, kteří do nich zapisovali podle sebe.

[110]CHADIMOVÁ, Eliška, *Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750-1849*. Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2013. s. 48.
[111]KIŠÁKOVÁ, Markéta. *Demografický vývoj farnosti Sezemice v 18. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016. s. 29.

Tabulka 17 Podíl mrtvorozených dětí mezi celkovým počtem narozených

Období	Počet narozených celkově	z toho			Mrtvorozené (v ‰)	
		Živě	Mrtvě	Mrtvě (v ‰)	Obec Bystré[112]	České země[113]
1721-1729	433	431	2	4,6	*	*
1730-1739	456	451	5	11,0	*	*
1740-1749	477	474	3	6,3	*	*
1750-1759	514	510	4	7,8	9,5	*
1760-1769	476	472	4	8,4	20,7	*
1770-1779	500	494	6	12,0	0,4	*
1780-1789	585	584	1	1,7	17,0	*
1790-1799	670	669	1	1,5	12,6	*
1800-1809	742	737	5	6,7	19,0	*
1810-1819	767	753	14	18,3	14,1	9,5
1820-1829	829	820	9	10,9	11,0	12,1
1830-1839	930	899	31	33,3	13,6	14,5
1840-1849	933	908	25	26,8	7,7	16,3
Celkem	8312	8202	110	13,2	12,6	13,1

*Autorka pro tato období údaje neuvádí

V matrikách farnosti bylo zaznamenáno 110 mrtvě narozených miminek a tvořila 1,32 % ze všech narozených za celé období. Matriky zemřelých evidovaly 40 dětí, matriky narozených pak 4 případy a u 66 dětí byla nalezena shoda v obou matrikách. Mrtvorozené děti se rodily převážně během předčasných nebo při vícečetných porodech. Život dítěte i matky ohrožovaly také náročné porody, během kterých mohlo dojít ke komplikacím. Matrika narozených zaznamenala jeden případ mrtvě narozených dvojčat. Stalo se tak ve vsi Újezd v roce 1839 při porodu děvčátka a chlapce. Nejvyšší hodnoty dosahovala mrtvorozenost ke konci sledovaného období, konkrétně v letech 1830-1839 a předčila jak obec Bystré, tak České země.

Pro české země je znatelný postupný nárůst mrtvorozených dětí, kdežto u farnosti Vápno a další porovnávané obce Bystré k tomuto vývoji nedošlo. Farnost Vápno se nejvíce přiblížila pouze v jednom případě s obcí Bystré a to ve 20. letech 18. století s hodnotou 10,9 ‰. Ve stejném období se také nejvíce přiblížila celozemskému údaji. Největší odchylka mezi

[112]CHADIMOVÁ, Eliška, *Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750-1849*. Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2013. s. 49.
[113]KÁRNÍKOVÁ, Ludmila., *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794–1914*. Praha, 1965. s. 338. Autorka uvádí hodnoty pro pětileté průměry, které musely být přepočítány na desetiletí.

mnou sledovanou oblastí a srovnávanou obcí Bystré nastala během let 1830-1839, kdy na toto období připadalo ve farnosti Vápno 33,3 promile, kdežto autorka zaznamenala výrazně nižší údaj 13,6 promile, který se spíše blíží celozemskému průměru než mnou sledovaná lokalita.[114]

[114]CHADIMOVÁ, Eliška, *Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750-1849*. Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2013. s. 49.

6 Úmrtnost

Tato kapitola představí rituály spojené s pochováním nebožtíka, počet zemřelých a jejich průměrný věk, věkovou skladbu zemřelých a kojeneckou a dětskou úmrtnost.

Na vývoj úmrtnosti působily faktory jako například epidemie, válečná střetnutí, hladomor, neúroda a špatné hygienické podmínky. Kromě těchto negativních aspektů byla úmrtnost ovlivněna zlepšující se medicínou nebo zásobováním obyvatelstva. To bylo zapříčiněno vyššími výnosy zemědělské produkce. Postupně se také zvyšovaly nároky na osobní hygienu. V období, které tato práce sleduje, se na našem území vyskytly epidemie neštovic zasahující většinou kojence a dětskou část populace, dále například cholera nebo infekční tyfus.[115] Převážná část obyvatelstva jedla pouze jednotvárnou stravu, trpěla na podvýživu a únavu z fyzicky náročné práce. Rodiny mnohdy bydlely ve stísněných obydlích, kde docházelo k rychlejšímu šíření nemocí mezi jednotlivými příslušníky. Klíčovým problémem byl nedostatek lékařské pomoci, kterou si mohli dovolit pouze zámožnější lidé. Marie Terezie a Josef II. si uvědomovali, v jakém zdravotním stavu se obyvatelstvo monarchie nachází a docházelo tak ke zpomalovaní hospodářského vývoje a vojenské moci. Ona a její osobní lékař Gerhard van Swieten se snažili vytvořit jednotný systém zdravotní správy, jenž měl zlepšit zdravotní situaci. V průběhu jejich vlády byly zakládány nalezince, chudobince, nemocnice a porodnice. Během let 1752 pro Moravu a v r. 1753 pro Čechy a Slezsko byly představeny základní zdravotní normy.[116]

Ve sledovaném období došlo k výkyvům v úmrtnosti způsobené několika krizemi. Na celkové zdraví jedince měla značný vliv strava. Často lidé jedli převážně stravu s obilnou složkou. Teprve průběhu 18. století se na českém území začaly pěstovat brambory.[117] V 70. letech 18. století zde nastalo období hladomoru. Vyšší hodnoty úmrtnosti v této době byly způsobeny předchozími neúrodnými roky před vypuknutím hladomoru a chorobami epidemického typu zasahující oslabené tělo hladem. Neúroda obilí se promítla na jeho ceně a stalo se tak nedostupným zbožím.[118] Hladová léta zasáhla území v roce 1843 a 1847 při vypuknutí další neúrody obilí. K tomu se přidala hniloba brambor. Brambory zastupovaly hlavní část potravy chudých lidí, a tak docházelo k vyšší úmrtnosti v chudších skupinách obyvatel. Rozšiřovala se také epidemie neštovic v několika vlnách v roce 1794 a 1799-1801.

[115]MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In LORENZOVÁ, Helena –PETRÁSOVÁ, Taťána (edd.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* Praha, 2001, s. 248-249. ISBN 80-85917-79-3.
[116]SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. s. 93. ISBN 80-7254-424-1.
[117]KUTNAR, František. *Malé dějiny brambor*. 2.vydání, Pelhřimov, 2005. s. 38. ISBN 80-85010-58-5.
[118]MAUR, Eduard. *Základy historické demografie.* Praha, 1983. s. 142.

Kvůli charakteristickým příznakům patřily neštovice k nejlépe stanovovaným onemocněním. U lidí, kteří prodělali neštovice, se sice vytvořila imunita, avšak často jim po těle zůstávaly jizvy. Neštovice představovaly jedinou epidemickou nemoc, proti které se tehdejší medicína snažila bojovat očkováním. Napoleonské války zapříčinily v letech 1806, 1813-1814 výskyt epidemie tyfu v českých zemích. Nacházely se zde další infekční choroby jako záškrt, spalničky nebo černý kašel. Ve 30. letech 19. století na naše území přišla naprosto nová nemoc, a to cholera. Tato nakažlivá nemoc byla vyznačována zvracením, průjmy, a proto bylo důležité dodržovat hygienu, aby se šíření nemoci omezilo. Znovu české země sužovala ještě v letech 1848-1849 spolu s epidemií tyfu.[119]

Na úmrtí se pohlíželo jako na nedílnou součást života. Smrt člověka a následný pohřeb byly provázeny různými rituály a pověrami. Lidé se museli se smrtí blízkého vyrovnat a se zemřelým patřičně rozloučit. Zneklidňovali je příznaky blížící se smrti a snažili se nadcházejícímu konci života zabránit a oddálit ho.[120]

Pohřeb byl mnohdy veřejnou záležitostí, kterého se účastnila nejenom blízká rodina, ale také lidé z širšího okolí, aby se s nebožtíkem mohli rozloučit. Jak již bylo řečeno, pohřeb byl doprovázen několika rituály. Ty měly zahánět strach ze smrti a usnadnit zemřelému odchod mezi mrtvé. Po smrti byl osud těla a duše rozdílný. Lidé se duše i těla nebožtíka báli, a tak prováděli jisté úkony. Pohřbené tělo se mělo rozpadnout za podmínky, že dotyčný vedl ukázněný život. Duši se otevírala okna a po chvíli byla zavírána, aby se dostala ven a nevrátila se zpět, neboť se mohla ukrýt v obydlí.[121] Existovalo několik způsobů, jak se pozůstalí ujišťovali, zda je dotyčný doopravdy mrtvý. Nebožtíkovi se například přikládalo k ústům zrcátko nebo pírko. Jestliže se zrcátko zamlžilo, osoba ještě žila.[122] Smrt zesnulého byla oznamována zvony a délka zvonění závisela na sociálním postavením. Čím déle se zvonilo, tím větší úcta se prokazovala mrtvému. Podstatná byla i doba zvonění. Zvonilo se v době, kdy byl nebožtík nejvíce v ohrožení: ihned po smrti nebo při ukládání do rakve. Taktéž zvony zvonily před pohřbem při shromažďování smutečních hostů v kostele.[123]

Truchlící měli strach, aby si duše zemřelého nepřišla například pro některého člena z rodiny. Z tohoto důvodu zastavovali třeba hodiny, kdy jejich hlasité tikání mohlo přivolat duši

[119]SVOBODNÝ, Petr-HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. s. 90. ISBN 80-7254-424-1.
[120]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. s. 143. ISBN 80-7021-397-3.
[121]DÜLMEN, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století), In: *Dům a jeho lidé.* Praha, 1999, s. 224. ISBN 80-7203-116-3.
[122]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. s. 202. ISBN 80-7021-397-3.
[123]Tamtéž, s. 206.

zpátky. Zakrývala se zrcadla a obrazy, ve kterých se duše mohla spatřit v odraze a nechtěla se vrátit zpět. Dále se kupříkladu zesnulému zatlačovaly oči, protože si mohl vybrat někoho z rodiny a odvést ho do záhrobí. Z obdobného důvodu nesměla být mrtvému ponechána otevřená ústa. Aby se tomu předešlo, dávali nebožtíkovi šátek pod bradu.[124]

Pozůstalí zacházeli s tělem mrtvého s velkou úctou. Bylo jejich povinností omýt mrtvého a upravit ho do rakve, aby odešel na onen svět čistý. Tuto práci zastávala většinou starší žena z řad příbuzných. Zemřelého omyla, učesala a v případě muže mu oholila vousy. Po očistě bylo tělo uloženo do rakve. Ruce mu byly poskládány na hrudník a vložil se do nich svatý obrázek. Předměty, jež přišly do kontaktu s mrtvým, byly zničeny nebo uloženy do rakve. Pozůstalí věřili, že předměty přitahují zlé síly. Voda po umytí se vylévala k plotu na místo, kam lidé nechodili a kde ani nic nerostlo. Hřeben, mýdlo nebo ručník se zakopávaly do hnoje. Spalovala se postel, na které dotyčná osoba zemřela. Šaty a povlečení po nebožtíkovi se ničily, případně darovaly žebrákům. Avšak na druhé straně se některým věcem přikládala magická moc. Kupříkladu došky vyrobené ze slámy, na kterých dotyčný zemřel, měly ochraňovat střechu před ohněm. Do doby, než byla zhotovena rakev, ležel mrtvý ve světnici na posteli nebo na slámě. Před uložením nebožtíka rakev vykropili svěcenou vodou. Spodek rakve byl vyplněn bílou plachtou, do které se mrtvý zahalil. Při oblékání mrtvého do svátečních šatů bylo nutné mluvit potichu, aby nebyl rušen.[125] Po omytí a ustrojení bylo již možné nebožtíka uložit do rakve. Nejčastěji truhláři zhotovovali rakve ze dřeva přesně na míru. Do poloviny 19. století byly rakve vyráběny ve tvaru čtyřbokého hranolu a poté šestibokého. Během 18. století měly tmavě modrou barvu a často se zdobily květy. Později začala převažovat barva černá. Mladí svobodní lidé bývali uloženi do bílé, zelené, stříbrné nebo modré rakve. Pro přenesení rakve na hřbitov sloužily takzvané *máry,* což byla dřevěná nosítka. Nakonec se mrtvému přidávaly do rakve různé předměty, které mohl na onom světě potřebovat.[126]

Dříve, než se smuteční průvod vydal s rakví ke kostelu, proběhlo poslední rozloučení. Odkrytá rakev se ponechávala vystavena většinou v komoře. Po posledním rozloučení se rakev odnesla do kostela na mši za asistence smutečního průvodu. Tento průvod byl vyjádřením úcty k zesnulému na jeho poslední cestě. Na hřbitově se rakev spustila do připraveného hrobu a poté rodina zemřelého pozvala smuteční hosty na hostinu do blízkého hostince jako poděkování. Po skončení pohřbu následovala očista domu. Lidé měli strach z nečisté moci zemřelého a jeho

[124]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. s. 207-208. ISBN 80-7021-397-3.
[125]Tamtéž, s. 208-211.
[126]Tamtéž, s. 222-224.

návratu. Obydlí se proto vykuřovalo kadidlem, uklízely se pokoje, rohy místnosti byly pokropeny svěcenou vodou nebo nábytek umývali odvarem z černobýlu.[127]

[127]NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. s. 225-229. ISBN 80-7021-397-3.

6.1 Počet zemřelých

Ve farnosti Vápno zemřelo během let 1721-1849 celkem 5531 osob, průměrně tak připadá okolo 43 zemřelých na jeden rok. Z celkového počtu 5531 osob zemřelo 2823 mužů a 2708 žen, tudíž umíralo více mužů než žen. Na křivce úmrtnosti jsou patrné hojnější výkyvy, než tomu bylo v případě porodnosti a sňatečnosti.

Graf 4 Vývoj počtu zemřelých ve farnosti Vápno v letech 1721-1849

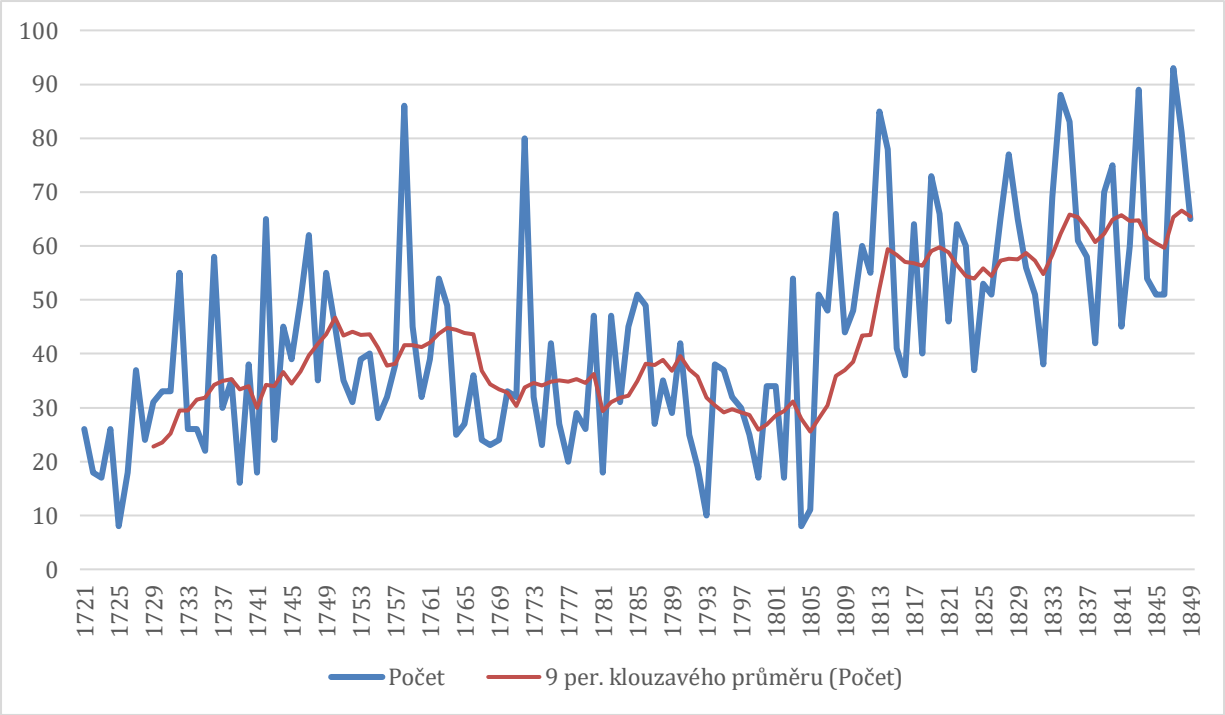

Nejvíce počty zemřelých ovlivňovaly probíhající války, epidemie nebo hladomor. Nejvyšší úmrtnost byla zaznamenána v roce 1847 (93 mrtvých), poté v roce 1843 (89 mrtvých) a 1834 (88 mrtvých). Nejméně zemřelých bylo zaevidováno v letech 1725 a 1808, kdy shodně zemřelo pouze 8 osob.

Graf znázorňuje první výraznější nárůst v roce 1727 s počtem 37 osob. Důvody úmrtí nebyly v matrikách uvedeny, neboť jejich povinná evidence byla v matričních zápisech až od roku 1784.[128] Další nárůst je patrný v roce 1732 a 1736. V průběhu válek o rakouské dědictví úmrtnost stoupla v roce 1740 a 1742, následoval pokles zemřelých a znovu vzrostl v letech 1746 a 1747. Křivka prudce stoupla během sedmileté války, kdy počet zemřelých v roce 1758 činil 86 osob, poté klesla a znovu vzrostla v roce 1762. Hladomor zasáhl i farnosti Vápno a křivka se v tomto období vyšplhala na hodnotu 80 mrtvých za rok 1772. Oproti předchozím rokům stoupl počet úmrtí skoro čtyřikrát během hladomoru. Po ukončení krize docházelo

[128]MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha, 1983. s. 140.

k pozvolnému nárůstu sňatků a narozených dětí. Tento nárůst mohl být zapříčiněn uzavíráním svazků, které se během krize odkládaly. Zejména novopečení vdovci a vdovy pospíchali s dalším manželstvím. Kromě toho úmrtí rodičů zajistilo potomkům dědictví, díky kterému si mohli snáze vytvořit vlastní domácnost. Mimo to se přírůstek narozených dětí projevoval v již uzavřených manželstvích před krizí, neboť hlad a stres mohly způsobit u ženy dočasnou neplodnost.[129] V letech 1800, 1801 a 1803 mírně vzrostla úmrtnost, a to pravděpodobně z důvodu vyskytující se epidemie neštovic. Už na začátku 18. století se tehdejší medicína snažila bojovat proti neštovicím očkováním, avšak jeho účinnost se na zdravotním stavu obyvatel projevila po delší době. Bylo nezbytné vakcinaci opakovat v určitých intervalech. K neštovicím se později v roce 1806 přidala také epidemie tyfu zavlečená napoleonskými válkami, které sužovaly území ještě v letech 1813-1814. Poté nastává na křivce pokles a ke znatelnějšímu vzestupu dochází na začátku třicátých let, ve kterých se na území začala objevovat cholera. Nejvyšší počet zemřelých v tomto období připadá na rok 1834, jenž zemřelo 88 osob, byl to tak třetí nejpočetnější rok ve sledovaném úseku. Následující desetiletí postihla české země neúroda, což mohlo zapříčinit nárůst mrtvých. V tomto období došlo k nejvyššímu počtu úmrtí za celé období v letech 1843 a 1847 způsobenému neúrodou obilí a suchou hnilobu brambor.[130]

Hrubá míra úmrtnosti farnosti Vápno převyšuje svými hodnotami české země ve dvou případech. K roku 1835 zde nastala o více jak dvě promile vyšší úmrtnost než v českých zemí. Tato hodnota mohla být způsobena vysokým počtem zemřelých během roku 1834. V roce 1850 hodnota hrubé míry sledované farnosti vzrostla na 35,7 a byla tak o více než pět promile větší než celozemská hrubá míra. Výraznější rozdíl mohl být zapříčiněn stejně jako v roce 1835 vysokým číslem mrtvých. Nejblíže se přiblížila hodnota 30,8 promile k roku 1848, rozdíl tvořilo necelé jedno promile.

[129]STEINBACHOVÁ, Lucie. Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771-1772. In: *Historická demografie* 25. 2001, s. 101-129. ISSN 0323-0937.
[130]Tamtéž, s. 91.

Tabulka 18 Tabulka č. 18 Hrubá míra úmrtnosti (hodnoty uvedeny v ‰)

Rok	Počet obyvatel[131]	Počet zemřelých (pětiletý průměr)	Hrubá míra farnost Vápno	Hrubá míra úmrtnosti v českých zemích[132]
1835	2141	71,8	33,5	31,2
1848	2322	71,6	30,8	31,7
1850	2119	75,6	35,7	30,3

Tabulka 19 Poměr zemřelých podle pohlaví ve farnosti Vápno 1721-1849

Období	Muži		Ženy		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
1721-1729	110	53,7 %	95	46,3 %	205
1730-1739	169	50,6 %	165	49,4 %	334
1740-1749	234	54,3 %	197	45,7 %	431
1750-1759	212	50,6 %	207	49,4 %	419
1760-1769	166	49,8 %	167	50,2 %	333
1770-1779	165	48,0 %	179	52,0 %	344
1780-1789	188	49,6 %	191	50,4 %	379
1790-1799	136	49,5 %	139	50,5 %	275
1800-1809	189	51,5 %	178	48,5 %	367
1810-1819	292	50,3 %	288	49,7 %	580
1820-1829	303	51,9 %	281	48,1 %	584
1830-1839	298	48,4 %	318	51,6 %	616
1840-1849	361	54,4 %	303	45,6 %	664
Celkem	2823	51,0 %	2708	49,0 %	5531

Z celkového počtu 5531 zemřelo 2823 mužů a 2708 žen. Procentuální poměr byl 51 % u mužů a 49 % u žen. Největší procento mrtvých mužů bylo zaznamenáno na konci sledovaného období v letech 1840-1849, které tvořilo 54,4 %. Největší podíl mrtvých žen byl evidován během let 1770-1779, kdy tvořily 52 %.

[131]Počet obyvatel pro rok 1835 byl převzat: (SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen:* statistisch-topographisch dargestellt. Band. 3 Bidschower Kreis. Prag, 1835. s. 47.); rok 1848 (PALACKÝ, František. Popis Království českého. Praha, 1848. s. 114.); rok 1850 (*Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849-1970.* Díl 1. Praha, 1978. s. 616.)

[132]KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794-1914*. Praha, 1965. s. 336. Autorka uvádí údaje pro pětiletý průměr. Proto bylo pro rok 1835 použito rozmezí 1835-1839, k roku 1848 rozmezí 1845-1849 a pro rok 1850 rozmezí 1850-1854.

6.2 Průměrný věk zemřelých

Tato podkapitola bude sledovat průměrný věk všech obyvatel a poté u osob starší patnácti let. Dochází zde k zaokrouhlování věku, které je znatelné hlavně u žen nad padesát let převážně na začátku sledovaného období. Nejspíše se tak dělo z důvodu, že nikdo neznal přesný věk zemřelé osoby. Nejčastěji bylo zaokrouhlováno na celé desítky nebo pětinásobky. Nejvíce žen zesnulo ve věku šedesáti let. Stejně tomu bylo i u mužů. Hranici sto let překročily tři osoby. Věku 101 let se dožila Magdaléna Komárková z obce Kolesa, zemřela na sešlost věkem v roce 1824, 102 let v roce 1835 oslavil Matěj Kvasička z Přepych, zemřel také stářím.[133] Rekordmanem se stal Jiří Macháček ze Štítu, jenž se dožil 105 let a zemřel v roce 1729.[134] Následující graf představuje rozložení zemřelých osob podle pohlaví a věku zahrnující osoby starší patnácti let. Děti ve věku pod patnáct let budou zařazeny do podkapitoly dětské úmrtnosti.

[133]SOA Zámrsk, Fond Sbírka matrik východočeského kraje-FÚ Vápno. Matrika zemřelých 1824-1848. fol. 206.
[134]SOA Zámrsk, Fond Sbírka matrik východočeského kraje-FÚ Vápno. Matrika zemřelých 1721-1784. fol. 135.

Graf 5 Věková pyramida rozložená podle pohlaví a věku v letech 1721-1849

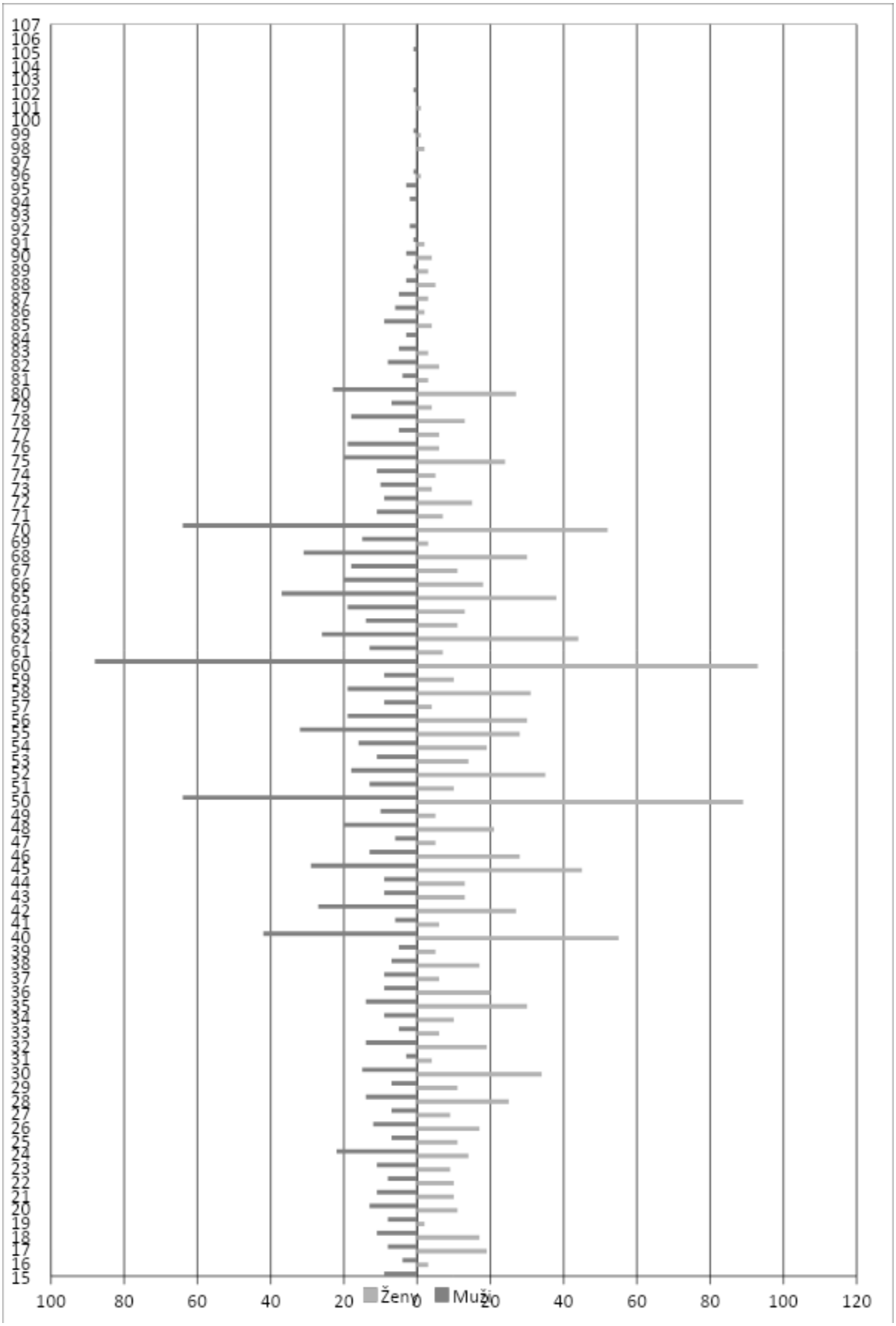

Tabulka 20 Průměrný věk zemřelých (připočteno 0,5)

Období	Celkový průměrný věk zemřelých			Věková kategorie 15+		
	Muži	Ženy	celkem	Muži	Ženy	Celkem
1721-1729	25,4	24,1	24,8	48,5	46,2	47,5
1730-1739	21,6	25,7	23,6	50,8	51,7	51,3
1740-1749	21,0	25,6	23,1	50,5	50,4	50,5
1750-1759	29,6	27,3	28,3	57,4	50,0	53,2
1760-1769	25,5	24,0	24,7	52,7	47,9	50,3
1770-1779	27,2	28,7	28,0	52,0	48,5	49,1
1780-1789	22,2	28,6	25,5	53,3	55,2	54,4
1790-1799	22,8	23,2	23,0	59,4	53,2	56,1
1800-1809	27,5	26,0	26,8	57,9	51,6	54,7
1810-1819	18,6	23,1	20,8	56,0	55,1	55,5
1820-1829	22,5	23,9	23,1	58,7	53,1	55,8
1830-1839	25,3	27,4	26,4	59,5	51,6	55,0
1840-1849	25,4	26,6	25,9	54,8	51,9	53,4
Celkem	24,2	25,7	24,9	54,7	51,3	52,8

Tabulka 20 představuje průměrný věk zemřelých a druhá část tabulky zahrnuje osoby starší 15 let. První polovina je ovlivněna dětskou úmrtností. Na začátku období věk úmrtí mužů klesal a držel se kolem 21 let a v období 1750-1759 se zvedl skoro o deset let. V následujících letech byl věk rozkolísaný. Nejnižší průměrný věk byl zaznamenán mezi lety 1810-1819. U zemřelých mužů byl průměrný věk 24,2, kdežto u žen o 1,5 roku více. Maximální hodnoty průměrného věku u žen bylo dosaženo v období 1780-1789. Naopak nejnižší průměrný věk byl zaznamenán ke konci sledovaného úseku, konkrétně v letech 1810-1819. Jestliže nebude brán zřetel na pohlaví zemřelých, průměrný věk v první kategorii činí necelých 25 let.

Druhá kategorie znázorňuje věk zemřelých daleko vyšší, než je tomu v první kategorii. Při odstranění dětské úmrtnosti stoupl věk u mužů skoro o 30 a u žen o více jak 25 let a celkový věk úmrtnosti vzrostl o 27 let. Největší rozdíl v kategorii dospělých mužů je patrný hned na začátku a ke konci období. Konkrétně v letech 1721-1729 a 1830-1839 tvořil rozdíl 11 let. Podobná situace nastala i v případě dospělých žen, kdy došlo k maximálnímu rozdílu mezi lety 1721-1729 a 1780-1789. Při pohledu na celkový věkový průměr obyvatel zjistíme, že došlo ke zvýšení průměrného věku. Na začátku vyhrazeného období se lidé dožívali v průměru 47,5 let a na konci přes 53 let, rozdíl tak vzrostl o necelých 6 let. Ve srovnání s farností Horní Jelení autorka dosáhla průměrného věku zemřelých v první skupině skoro 28 let a ve druhé necelých 56 let, což je více než mnou sledovaná oblast. To je zapříčiněno nejspíše rozdílnými

zkoumanými roky ve farnosti Horní Jelení, kdy autorka sleduje celé 19. století a v této době docházelo ke zlepšení medicíny a prodlužování věku obyvatelstva.[135]

6.3 Věková skladba zemřelých

Nejvyšší podíl ve skladbě zemřelých jak v celozemském měřítku, tak na příkladu této farnosti tvoří dětská úmrtí, která jsou vymezena rozpětím 0-14 let věku. Ve studovaném období představovala v průměru více jak 50 %. Z grafu je patrná rozkolísanost dětské úmrtnosti v průběhu let. Nejnižších hodnot dosahovala během let 1770-1779, a to 47,4 %. Maximální hodnota byla zaznamenána v rozmezí let 1810-1819. Ve věkové kategorii 50+ umíralo v průměru necelých 27 %. Nejméně obyvatel umíralo v plodném věku 15-49 let s průměrnou procentuální hodnotou 17,8 %.

Graf 6 Vývoj skladby zemřelých podle věkových skupin

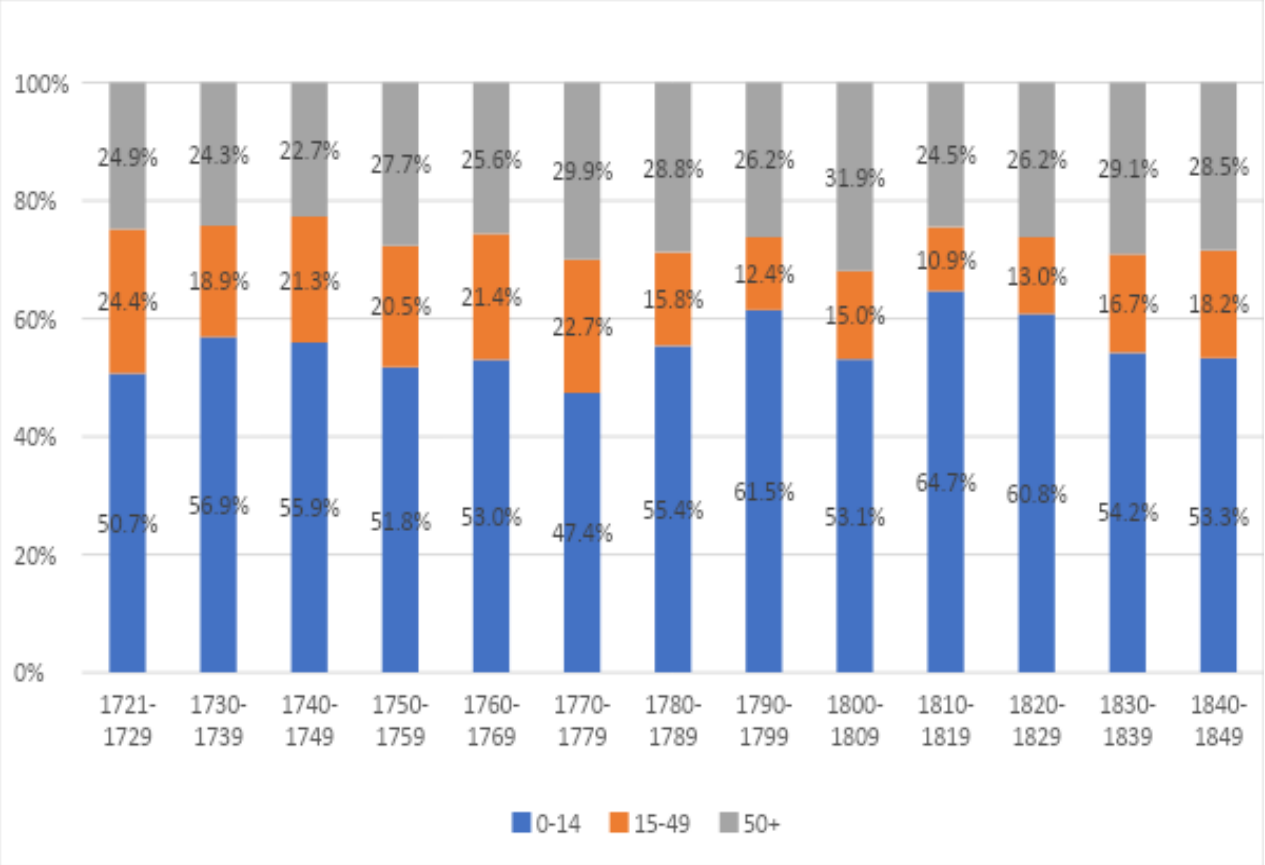

[135]PECHOVÁ, Anna. *Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016. s. 44.

Následující tabulka vykresluje počet zemřelých v jednotlivých věkových kategoriích a jejich procentuální zastoupení. Není zde uvedena jedna žena, která zemřela v roce 1767 a jejíž věk nebyl zaznamenán.

I zde je viditelně největší zastoupení úmrtnosti v rámci dětské populace, která tvořila více jak polovinu ze všech zemřelých. Jedna z příčin mohla být nedostatečná hygiena a špatná zdravotní péče o děti. Z tabulky je znatelný vyšší počet úmrtí chlapců než dívek. Je to z důvodu vyššího počtu narozených chlapců. Největší odchylka mezi chlapci a dívkami nastala v letech 1740-1749 a tvořila 8,1 %. Průměrně ale rozdíl mezi oběma dětskými pohlavími byl skoro 4 %.

Další kategorií je věková skupina 15-49 let, která prezentovala necelých 18 procent. V tomto věku bývali lidé nejvíce odolní vůči nemocem a dalším faktorům. Počet žen byl v průměru o dvě procenta vyšší než mužů. Mohlo to být z důvodu vyčerpávajících porodů a následné náchylnosti k nemocem. Od poloviny sledovaného období dochází k pozvolnému snižování úmrtnosti během plodného věku, nicméně v posledních desetiletích opět stoupá.

Obyvatelé ve věku nad padesát let byli druhou nejpočetnější skupinou. Podíl zemřelých v průběhu období až na výkyvy rostl. V letech 1750-1759 docházelo ke stejnému počtu úmrtí mezi muži a ženami. Poměr pohlaví byl zde ze všech kategoriích nejvyrovnanější, avšak docházelo k většímu úmrtí mužů.

Tabulka 21 Skladba zemřelých podle pohlaví a věkových skupin

Věk		0-14			15-49			50+			Celkem
Období		Muži	Ženy	celkem	Muži	Ženy	celkem	Muži	Ženy	celkem	
1721-1729	Počet	56	48	104	27	23	50	27	24	51	205
	%	27,3 %	23,4 %	50,7 %	13,2 %	11,2 %	24,4 %	13,2 %	11,7 %	24,9 %	100,0 %
1730-1739	Počet	101	89	190	30	33	63	38	43	81	334
	%	30,2 %	26,6 %	56,9 %	9,0 %	9,9 %	18,9 %	11,4 %	12,9 %	24,3 %	100,0 %
1740-1749	Počet	138	103	241	50	42	92	46	52	98	431
	%	32,0 %	23,9 %	55,9 %	11,6 %	9,7 %	21,3 %	10,7 %	12,1 %	22,7 %	100,0 %
1750-1759	Počet	113	104	217	41	45	86	58	58	116	419
	%	27,0 %	24,8 %	51,8 %	9,8 %	10,7 %	20,5 %	13,8 %	13,8 %	27,7 %	100,0 %
1760-1769	Počet	89	87	176	32	39	71	45	40	85	332
	%	26,8 %	26,2 %	53,0 %	9,6 %	11,7 %	21,4 %	13,6 %	12,0 %	25,6 %	100,0 %
1770-1779	Počet	84	79	163	33	45	78	48	55	103	344
	%	24,4 %	23,0 %	47,4 %	9,6 %	13,1 %	22,7 %	14,0 %	16,0 %	29,9 %	100,0 %
1780-1789	Počet	115	95	210	27	33	60	46	63	109	379
	%	30,3 %	25,1 %	55,4 %	7,1 %	8,7 %	15,8 %	12,1 %	16,6 %	28,8 %	100,0 %
1790-1799	Počet	87	82	169	11	23	34	38	34	72	275
	%	31,6 %	29,8 %	61,5 %	4,0 %	8,4 %	12,4 %	13,8 %	12,4 %	26,2 %	100,0 %
1800-1809	Počet	103	92	195	23	32	55	63	54	117	367
	%	28,1 %	25,1 %	53,1 %	6,3 %	8,7 %	15,0 %	17,2 %	14,7 %	31,9 %	100,0 %
1810-1819	Počet	202	173	375	22	41	63	68	74	142	580
	%	34,8 %	29,8 %	64,7 %	3,8 %	7,1 %	10,9 %	11,7 %	12,8 %	24,5 %	100,0 %
1820-1829	Počet	193	162	355	28	48	76	82	71	153	584
	%	33,0 %	27,7 %	60,8 %	4,8 %	8,2 %	13,0 %	14,0 %	12,2 %	26,2 %	100,0 %
1830-1839	Počet	179	155	334	31	72	103	88	91	179	616
	%	29,1 %	25,2 %	54,2 %	5,0 %	11,7 %	16,7 %	14,3 %	14,8 %	29,1 %	100,0 %
1840-1849	Počet	200	154	354	56	65	121	105	84	189	664
	%	30,1 %	23,2 %	53,3 %	8,4 %	9,8 %	18,2 %	15,8 %	12,7 %	28,5 %	100,0 %
Celkem		**1660**	**1423**	**3083**	**411**	**541**	**952**	**752**	**743**	**1495**	**5530**

6.4 Kojenecká a dětská úmrtnost

Jak už bylo zmíněno, dětská úmrtnost tvořila okolo 50 % všech zemřelých. Měla tak obrovský vliv na vývoj celkové úmrtnosti. Dětská mortalita mohla být zaviněna komplikovaným porodem, neodbornými zákroky porodních babiček, špatnou poporodní péčí a zanedbanými hygienickými podmínkami. Mnohdy byly děti zasaženy epidemií neštovic, spály nebo záškrtu. Dalším aspektem byla výživa novorozeňat. Často se stávalo, že matka neměla dostatek mléka. Jako signál pro odstavení byl brán první prořezaný zoubek dítětem. Dítě bylo po odstavu ohroženo zažívacími problémy, které mohly skončit úmrtím.[136] Jednotlivé věkové kategorie jsou rozloženy do jednoho roku, 1-4 roky, 5-9 let a 10-14 let.

Tabulka 22 Jednotlivé věkové kategorie v rámci dětské úmrtnosti

Věk	**0**		**1-4**		**5-9**		**10-14**	
Období	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**
1721-1729	31	21	9	20	13	6	3	1
1730-1739	53	31	33	37	12	14	3	7
1740-1749	75	47	53	41	8	8	2	7
1750-1759	64	51	30	36	13	8	6	9
1760-1769	53	45	27	28	7	12	2	2
1770-1779	29	27	39	33	10	11	6	8
1780-1789	62	57	34	30	16	7	3	1
1790-1799	45	41	29	32	13	7	0	2
1800-1809	59	51	31	31	9	9	4	1
1810-1819	120	104	61	49	17	19	4	1
1820-1829	129	86	44	54	16	19	4	3
1830-1839	118	98	43	40	9	10	9	7
1840-1849	138	95	40	43	20	10	2	6
Celkem	1730		947		303		103	

Nejvíce dětí ve sledované oblasti zemřelo ještě před prvním rokem života. Jejich zastoupení tvořilo více jak polovinu z celkové dětské úmrtnosti. Ke konci studovaného období zemřelo nejvíce dětí do jednoho roku. Maximální hodnoty byly zjištěny v posledních letech, ve kterých zemřelo konkrétně 233 dětí. Ve věku do jednoho roku zemřelo více chlapců než dívek. Poměr mezi pohlavími ve věkové kategorii 1-4 let byl velmi vyrovnaný. Zemřelo pouze o jednu dívku více než bylo chlapců. Chlapců zemřelo 473 a dívek 474. V posledních dvou kategoriích zemřelo nejméně dětí. Bylo to 303 dětí v kategorií od 5 do 9 let a 103 dětí nad 10 let. Platilo,

[136]LENDEROVÁ, Milena –RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. s. 121. ISBN 80-7185-647-9.

jak je vidět ze znázorněné tabulky, že čím bylo dítě starší, tím byla menší pravděpodobnost, že se nedožije dospělosti.

Tabulka 23 Kojenecká úmrtnost podle věku zemřelého ve farnosti Vápno

Věk	0-2 dny		3-6 dní		7-27 dní		28 dní - 1 rok		Kojenecká úmrtnost celkem	
Pohlaví	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**	**Chlapci**	**Dívky**
Počet	100	73	46	42	202	138	628	501	976	754
Celkem	173		88		340		1129		1730	

Kojeneckou úmrtnost je možné rozdělit do několika kategorií a to poporodní, časnou, novorozeneckou a ponovorozeneckou úmrtnost.[137] Nejvíce kojenců zemřelo po jednom měsíci života. Následuje období do jednoho měsíce s počtem 340 kojenců. Poté poporodní úmrtnost a nejméně dětí zemřelo ve věku 3-6 dní. Z přiložené tabulky je zřetelně vidět převaha úmrtí chlapců nad dívkami.

Tabulka 24 Kojenecká úmrtnost

Období	Počet živě narozených	Úmrtí do 1 roku	Kojenecká úmrtnost ve farnosti (v ‰)	Kojenecká úmrtnost v českých zemích (v ‰)[138]
1721-1729	431	52	120,6	*
1730-1739	451	84	186,3	*
1740-1749	474	122	257,4	*
1750-1759	510	115	225,5	*
1760-1769	472	98	207,6	*
1770-1779	494	56	113,4	*
1780-1789	584	119	203,8	*
1790-1799	669	86	128,6	*
1800-1809	737	110	149,3	*
1810-1819	753	224	297,5	280
1820-1829	820	215	262,2	252
1830-1839	899	216	240,3	261
1840-1849	908	233	256,6	256
Celkem	8202	1730	210,9	262,3

Počet zemřelých dětí činil ve farnosti Vápno za období 1721-1849 činil 210,9 promile, což je méně, než byla průměrná hodnota v českých zemích. Nejvyšší hodnota byla zaznamenána v letech 1810-1819. Ta převyšovala celozemské údaje o více jak 17 promile.

[137]MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha, 1983. s. 138.
[138]KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, 1965. s. 338. Autorka uvádí hodnoty pro pětiletá období, která musela být přepočítána na desetiletí.

Mohlo to být v důsledku napoleonských válek a tyfusu, který se v českých zemích vyskytoval během let 1813 a 1814. Následující dekádu stále farnost Vápno přesahovala hodnotou české země. Poté přišel pokles o více jak 20 promile. Nejblíže se farnost přiblížila celozemským hodnotám na konci studovaného období. Nejnižší kojenecká úmrtnost nastala během 70. let 18. století a na toto období připadlo okolo 113 mrtvých kojenců na tisíc živě narozených. V porovnání s farností Sezemice, kde byl vzorek populace menší, byla kojenecká úmrtnost o 53 promile vyšší než ve mnou sledované oblasti. K největšímu rozdílu mezi mnou sledovanou oblastí a farností Sezemice dochází během let 1770-1779. V tomto období farnost Sezemice dosahovala 379 promile, kdežto farnost Vápno na tom byla o poznání lépe se 113,4 promile.[139] Ve srovnání s městem Polička je vidět, že vyšší kojenecká úmrtnost připadala více na větší města než farnosti venkovského typu. Polička dosahovala 284 promile, kdežto farnost Vápno 210,9 promile.[140]

[139]KIŠÁKOVÁ, Markéta, *Demografický vývoj farnosti Sezemice v 18. století.* Bakalářská práce. (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016. s. 42.
[140]CHADIMOVÁ, Eliška. *Populační vývoj města Poličky v letech 1800-1909*. Diplomová práce (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2015. s. 97.

7 Sezónnost a přirozený přírůstek

U všech tří předchozích demografických ukazatelů je možné sledovat, jak v různých časových úsecích docházelo k vývoji svateb, porodnosti a úmrtnosti. Klíčové životní etapy byly ovlivňovány řadou činitelů. Nejvíce život lidí řídily církevní předpisy a svátky. Dalším faktorem se stala příroda a s ní spojené polní práce, které působily na obyvatele na venkově. Pravidelný cyklus mohl být dále ovlivňován vojenskými střetnutími, neúrodou nebo různými epidemiemi.

7.1 Sezónní rozpoložení sňatků

Sezónnost sňatečnosti byla oproti porodnosti s úmrtností značně různorodá. Konání svateb v tomto období ovlivňovala církevní nařízení a související křesťanské svátky, o kterých se nesmělo pořádat svatební veselí. Toto omezení připadalo hlavně na období adventu, jenž příslušel na celý prosinec, a tak se stal měsícem s nejmenším množstvím uzavřených manželství. Druhým svátkem omezujícím sňatky se staly Velikonoce. Oproti adventu jsou Velikonoce pohyblivým svátkem. Předchází jim doba půstu a březen se stal druhým měsícem s nejmenším počtem sňatků. Nejoblíbenějšími měsíci pro konání svatby byly leden, únor a listopad.[141]

Graf 7 Sezónní rozložení počtu oddaných

[141]DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století.* Praha, 1999. s. 83. ISBN 80-85950-64-2.

Tabulka 25 Počet sňatků podle měsíců

Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
Počet	258	346	19	45	153	146	108	87	118	109	218	1	1608
Denní průměr	8,3	12,2	0,6	1,5	4,9	4,9	3,5	2,8	3,9	3,5	7,3	0	4,5
Pořadí	2.	1.	11.	10.	4.	5.	8.	9.	6.	7.	3.	12.	-

Přiložená tabulka dokládá dodržování církevních nařízení ve sledované oblasti. V prosinci byl uzavřen pouze jeden sňatek. Druhou příčku s nejmenším počtem sňatků obsazuje březen, ve kterém proběhlo 19 svateb a na třetím místě byl s četností 45 svateb, měsíc duben. Jarní a podzimní měsíce zamezovaly možnosti uzavírat sňatky kvůli namáhavému hospodářskému období v roce. Během května a června zemědělské práce ustupovaly, což mohlo zapříčinit nárůst konání veselí. Od konce léta a začátkem podzimu začínali být lidé zaneprázdněni sklizněmi úrody a žně končily oficiálně na svatého Martina.[142] Jako nejoblíbenější měsíc se jevil únor, ve kterém došlo ke 346 svazkům, a spolu s lednem se staly vhodnými měsíci k uzavírání sňatků mezi obdobím adventu a Velikonocemi. Třetí v pořadí stál listopad s 218 manželskými svazky. V tomto období obyvatelé měli největší zásoby po sklizních a zároveň docházelo ke snižování počtu dobytka, jejichž maso a další živočišné produkty využili při pořádání svatebního hodování.[143] Velice podobná sezónnost sňatečnosti proběhla ve farnosti Zdechovice, kde také docházelo k minimu svazků v prosinci a březnu.[144] Ve srovnání s farností Svinčany dosahují maxima měsíce říjen a listopad, kdežto říjen ve farnosti Vápno stojí až na sedmém místě.[145] Avšak i zde je vidět dodržování církevních předpisů během prosince a Velikonoc.

[142]HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In *Historická demografie* 26, 2002, s. 84. ISBN 80-7330-019-2
[143]DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století.* Praha, 1999. s. 83. ISBN 80-85950-64-2.
[144]JIRÁSKOVÁ, Šárka. *Demografický vývoj farnosti Zdechovice v letech 1790-1899*. Diplomová práce. (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2010. s. 94.
[145]HRADECKÝ, Lukáš. *Demografický vývoj farnosti Svinčany v letech 1684-1783.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016. s. 50.

7.2 Sezónnost porodnosti

Sňatečnost byla poměrně zasažena kolísáním, přestože v případě porodnosti byly hodnoty mezi měsíci relativně vyvážené. Sezónnost porodnosti byla ovlivňována stejně jako u sňatečnosti církevními pravidly týkajícími se převážně sexuální zdrženlivosti mezi páry. Církev předepisovala zdrženlivost na období adventu, těhotenství, půstu a na noci před církevními svátky.[146] Následující tabulka představuje počet narozených na měsíc a jejich denní průměr. Množství dětí narozených na den je vypočítáno z celkového počtu dětí na daný měsíc. Nejvíce dětí na den se narodilo v období od ledna do března. Tak docházelo k početí od dubna, který byl církví zapovězen, ale pohlavní zdrženlivost se nedodržovala, dále během května a června. Ve sledovaném období nedocházelo ke znatelnějším poklesům mezi denními průměry a drží se od 21 do skoro 26 dětí na den. Měsíc únor s denním počtem 26,1 dětí obsadil první místo. Na druhém místě stojí březen s hodnotou 24,7 a celkovým počtem 765 dětí a na třetí příčce je měsíc leden s denním průměrem 23,3. Maximum miminek se narodilo v měsíci únoru s počtem 737 a doba početí příslušela na květen. Nejméně porodů nastalo v červnu s hodnotou 631 narozených, což bylo nejspíše způsobeno zemědělskými povinnostmi. Nicméně co se týká denního průměru, nejnižší příčky obsazují květen a červen s 21 dětmi za měsíc.

Ve srovnávané farnosti Horní Jelení se nejméně miminek narodilo během letních měsíců, což koresponduje se sledovanou lokalitou. Bylo to nejspíše z důvodu, že v tomto období bylo nejvíce práce a ženy byly potřebné pro obstarávání polí.[147]

Tabulka 26 Počet porodů podle měsíců

Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
Počet	721	737	765	665	651	631	675	678	694	672	638	675	8202
Denní průměr	23,3	26,1	24,7	22,2	21,0	21,0	21,8	21,9	23,1	21,7	21,3	21,8	22,5
Měsíc koncepce	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	-

[146]NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha, 2003. s. 158. ISBN 80-2393-966-1.
[147]PECHOVÁ, A. Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19. století. Bakalářská práce (ved. Mgr. Šárka Nekvapil Jirásková). Univerzita Pardubice, 2016. s. 59.

Tabulka 27 Sezónní rozložení porodů

Měsíc	1721-1739		1740-1759		1760-1779		1780-1799		1800-1819		1820-1839		1840-1849	
	P*	DP*	P	DP	P	DP	P	DP	P	DP	P	DP	P	DP
I.	83	2,7	102	3,3	75	2,4	112	3,6	116	3,7	158	5,1	75	2,4
II.	85	3,0	88	3,1	88	3,1	117	4,1	140	5,0	146	5,2	73	2,6
III.	88	2,8	96	3,1	89	2,9	122	3,9	145	4,7	148	4,8	77	2,5
IV.	63	2,1	82	2,7	75	2,5	97	3,2	126	4,2	141	4,7	81	2,7
V.	73	2,4	82	2,6	90	2,9	90	2,9	108	3,5	143	4,6	65	2,1
VI.	74	2,5	89	3,0	66	2,2	98	3,3	116	3,9	126	4,2	62	2,1
VII.	64	2,1	84	2,7	97	3,1	93	3,0	127	4,1	139	4,5	71	2,3
VIII.	74	2,4	71	2,3	83	2,7	99	3,2	128	4,1	146	4,7	77	2,5
IX.	84	2,8	86	2,9	75	2,5	111	3,7	121	4,0	123	4,1	94	3,1
X.	55	1,8	67	2,2	84	2,7	109	3,5	138	4,5	154	5,0	65	2,1
XI.	78	2,6	59	2,0	73	2,4	100	3,3	97	3,2	146	4,9	85	2,8
XII.	61	2,0	78	2,5	71	2,3	105	3,4	128	4,1	149	4,8	83	2,7
Celkem	882	-	984	-	966	-	1253	-	1490	-	1719	-	908	-

* P= Počet, DP= Denní průměr

I zde je znázorněno, že nejvíce porodů připadalo na první tři měsíce v roce. V dalších měsících dochází k pozvolnému poklesu a znovu se hodnota zvedá kolem července. Maximum narozených dětí je vidět v letech 1820-1839 v měsíci říjnu, kde připadalo na jeden den pět dětí. Minimum porodů proběhlo v říjnu na začátku sledovaného období s počtem skoro dvou dětí.

Graf 8 Sezónní rozložení počtu narozených

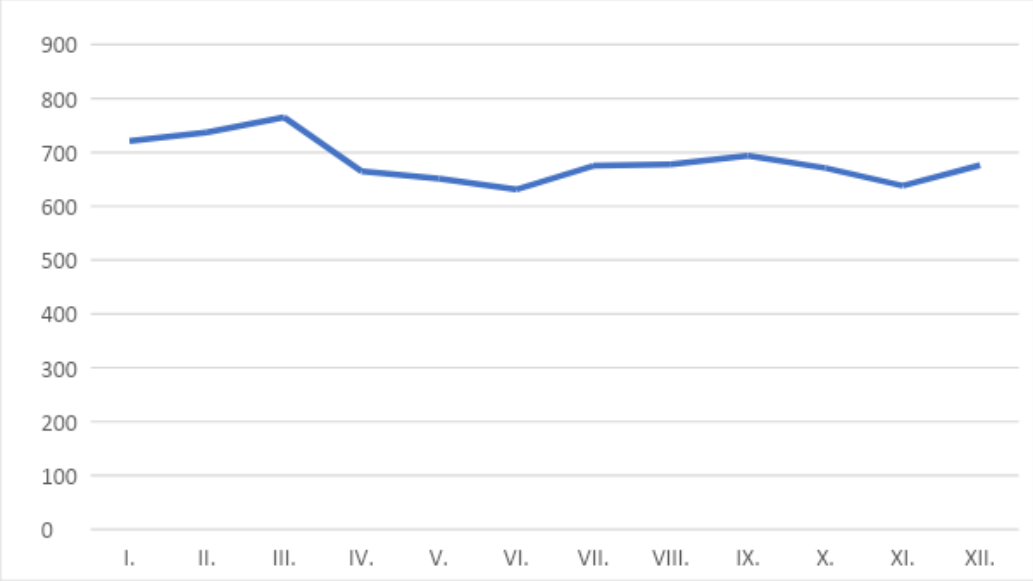

7.3 Sezónnost úmrtnosti

Rovněž v případě úmrtnosti lze sledovat sezónní průběh jako u předešlých dvou demografických jevů. Přesto zde dochází jako v jediném jevu k samovolnému průběhu, který člověk nebyl schopen ovlivnit. Výjimku však tvořili sebevrazi. Výraznější nárůst úmrtnosti v průběhu roku připadal na období zimních měsíců. Na úmrtnost působily vlivy jako klimatické podmínky, které omezovaly množství jídla, neboť bylo složité v zimních měsících obstarat potraviny. Také v tomto období byli obyvatelé značně náchylnější k onemocněním. Od března úmrtnost pozvolna klesala a během letních měsíců byl počet zemřelých nejnižší za celý rok. Bylo to zapříčiněno zlepšujícím se klimatem, kdy docházelo k prodlužování slunečního světla a byl dostatek vyprodukovaných potravin. Nicméně během teplých měsíců mohl narůst počet zemřelých z důvodu rychlejšího šíření epidemií. Sezónní vývoj počtu zemřelých mohl být zasažen během vyskytujících se epidemií nebo vojenských tažení.

Graf 9 Sezónní rozložení počtu úmrtnosti

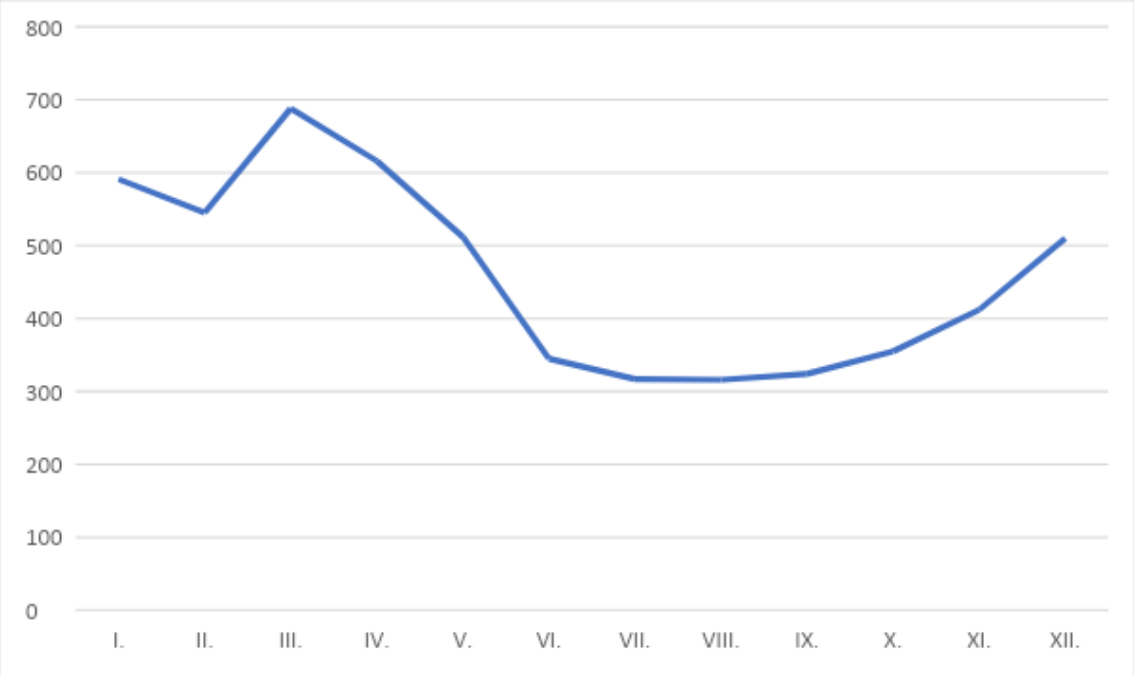

Tabulka 28 představuje počet pohřbů na daný měsíc a den. Nejvíce úmrtí připadalo na měsíc březen s hodnotou 22,2 zemřelých za den. Dále v pořadí stojí duben a o třetí a čtvrté místo se dělí leden a únor se shodným počtem zemřelých na den. Podobného výsledku dosáhl ve svém výzkumu farnosti Pěčín Marek Mizera. Stejně jako ve mnou sledované lokalitě autor dospěl k závěru, že v průběhu prvních čtyř měsíců zemřelo nejvíce osob a prvenství držel

březen.[148] Nejméně pohřbů náleželo na letní měsíce červenec a srpen s průměrnou denní hodnotou okolo 10 mrtvých, kdy lidé měli dostatek obživy. Mezi měsícem s nejvyšší a nejmenší denní hodnotou je rozdíl 12 zemřelých na měsíc. Celkový roční průměr činí okolo 15 osob na měsíc.

Tabulka 28 Počet úmrtí podle měsíců

Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
Počet	591	545	688	616	512	345	317	316	324	355	412	510	5531
Denní průměr	19,1	19,3	22,2	20,5	16,5	11,5	10,2	10,2	10,8	11,5	13,7	16,5	15,2
Pořadí	4.	3.	1.	2.	5.-6.	8.-9.	11.-12.	11.-12.	10.	8.-9.	7.	5.-6.	x

Následující tabulka je zaměřena na denní průměry. Maximální počet zemřelých na den příslušelo na období 1820-1839 v měsíci dubnu skoro s pěti osobami. Nejnižší hodnota je zaznamenána v říjnu na začátku sledovaného období s číslem 0,8.

Tabulka 29 Sezónní rozložení úmrtí

Měsíc	1721-1739		1740-1759		1760-1779		1780-1799		1800-1819		1820-1839		1840-1849	
	P*	DP*	P	DP	P	DP	P	DP	P	DP	P	DP	P	DP
I.	55	1,8	86	2,8	80	2,6	77	2,5	98	3,2	122	3,9	73	2,4
II.	51	1,8	80	2,8	70	2,5	67	2,4	112	4,0	115	4,1	50	1,8
III.	69	2,2	123	4,0	89	2,9	74	2,4	118	3,8	140	4,5	75	2,4
IV.	58	1,9	101	3,4	77	2,6	66	2,2	109	3,6	140	4,7	65	2,2
V.	39	1,3	97	3,1	57	1,8	72	2,3	85	2,7	114	3,7	48	1,5
VI.	40	1,3	47	1,6	42	1,4	46	1,5	60	2,0	67	2,2	43	1,4
VII.	38	1,2	53	1,7	34	1,1	37	1,2	52	1,7	65	2,1	38	1,2
VIII.	35	1,1	38	1,2	44	1,4	37	1,2	49	1,6	68	2,2	45	1,5
IX.	28	0,9	43	1,4	45	1,5	39	1,3	46	1,5	67	2,2	56	1,9
X.	26	0,8	55	1,8	29	0,9	45	1,5	63	2,0	86	2,8	51	1,6
XI.	42	1,4	60	2,0	52	1,7	41	1,4	64	2,1	91	3,0	62	2,1
XII.	58	1,9	67	2,2	58	1,9	53	1,7	91	2,9	125	4,0	58	1,9
Celkem	539		850		677		654		947		1200		664	

*P= Počet, DP = Denní průměr

[148]MIZERA, Marek. *Demografický vývoj farnosti Pěčín v letech 1785-1884.* Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2012. s. 63.

7.4 Přirozený přírůstek

Přirozený přírůstek představuje rychlost růstu obyvatelstva ve sledované lokalitě v letech 1721-1849. Vypočítá se odečtením počtu zemřelých osob od živě narozených v dané oblasti a době. Jestliže počet zemřelých převyšuje počet živě narozených, jedná se o přirozený úbytek.[149]

U sledované farnosti přirozený přírůstek činí 2671 osob. To dosvědčuje růst obyvatelstva i přes neblahé vlivy v tomto období. Za studovanou dobu se živě narodilo 8202 osob a zemřelo jich 5531.

Tabulka 30 Přehled počtu demografických událostí a přirozeného přírůstku

Období	Počet narozených	Počet sňatků	Počet zemřelých	Přirozený přírůstek
1721-1729	431	56	205	226
1730-1739	451	79	334	117
1740-1749	474	81	431	43
1750-1759	510	83	419	91
1760-1769	472	92	333	139
1770-1779	494	116	344	150
1780-1789	584	140	379	205
1790-1799	669	95	275	394
1800-1809	737	139	367	370
1810-1819	753	148	580	173
1820-1829	820	190	584	236
1830-1839	899	177	616	283
1840-1849	908	212	664	244
Celkem	8202	1608	5531	2671

Největší přirozený úbytek se dostavil v období hladomoru v roce 1772, rozdíl mezi narozenými a zemřelými tvořil 50 osob. Dalším zásadním dopadem na vývoj obyvatelstva se stala sedmiletá válka sužující české země, kdy v roce 1758 počet zemřelých převyšoval počet živě narozených o 45 lidí. Také ani válka o rakouské dědictví nepřispěla k výraznějšímu přírůstku a ve sledované lokalitě se tak jedná o nejmenší přirozený přírůstek za desetiletí. Začátek 19. století byl ovlivněn napoleonskými válkami, což také značně poznamenalo vývoj obyvatelstva. V posledním desetiletí zemřelo nejvíce osob za celé období. To bylo zaviněno neúrodou obilí a hnilobou brambor způsobující hlad v letech 1843 a 1847.

Následující graf znázorňuje vývoj jednotlivých demografických jevů a jejich devítileté klouzavé průměry. Počet narozených a zemřelých v průběhu let kolísal. Znatelný nárůst v počtu narozených byl převážně od 80. let 18. století. Nejstabilnějšího vývoje ze všech tří úkazů

[149]MAUR, Eduard. *Základy historické demografie.* Praha, 1983. s. 142-143.

dosahuje sňatečnost. Ze závěrů uvedených na tomto grafu můžeme hovořit o postupném růstu populace ve farnosti Vápno.

Graf 10 Vývoj počtu narozených, zemřelých a oddaných v letech 1721-1849

(devítileté klouzavé průměry)

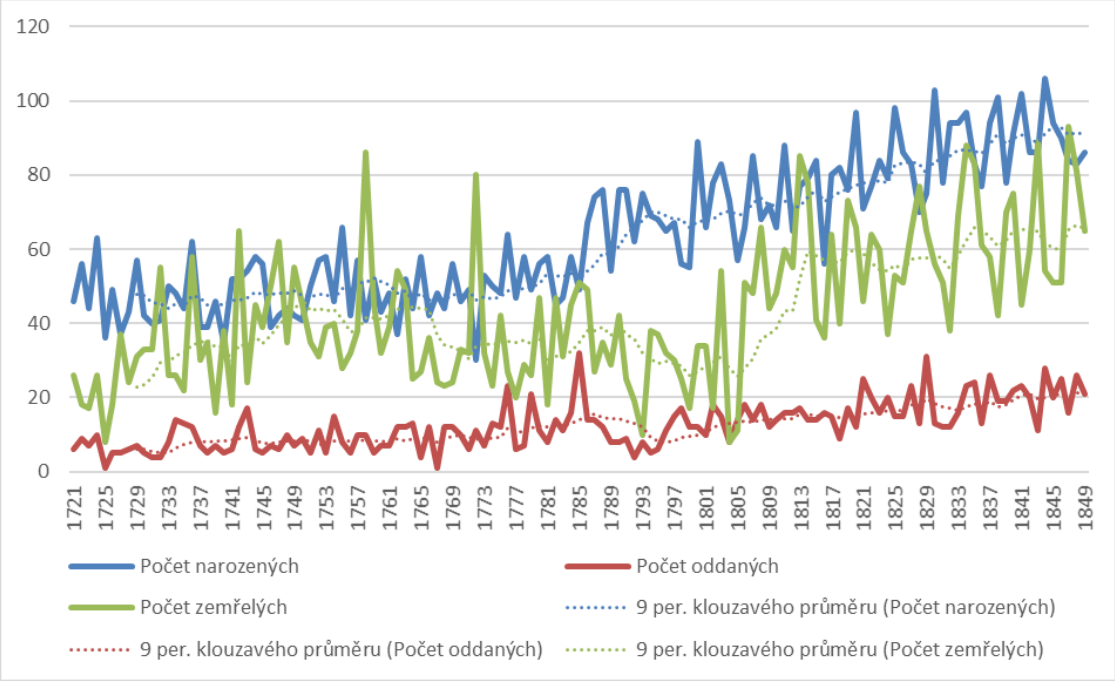

8 Závěr

V předkládané bakalářské práci jsem se pokusila zaznamenat demografický vývoj farnosti Vápno v letech 1721-1849 za pomoci církevních matrik uložených ve Státním oblastním archivu v Zámrsku.

Při získávání potřebných údajů jsem vycházela z metody anonymní excerpce dat. Veškeré zjištěné hodnoty byly zpracovány do tabulek a grafů, které jsem následně porovnala s celozemskými výsledky a bádáním autorů zabývající se jinými farnostmi.

Sledované období bylo ovlivněno nejen válkami, ale také výskytem epidemií a hospodářskou situací. V průběhu prvních let vývoj výrazněji ovlivnily války o rakouské dědictví. Zlomovým okamžikem se stal také hladomor, který zasáhl obyvatelstvo během let 1771-1772. Dalším podstatným zásahem byly napoleonské války sužující naše území. Poslední větší výkyv je zaznamenán ke konci studované doby, kdy oblast byla postižena hospodářskou krizí.

Prvním studovaným demografickým jevem byla sňatečnost, která poskytla informace o celkovém počtu oddaných, jejich rodinném stavu a věku, ve kterém vstupovali do svazku. Během let 1721-1849 bylo ve farnosti Vápno uzavřeno 1608 sňatků, které tvoří v průměru 12,5 svateb za rok. Počet osob vstupující do sňatku se ke konci období skoro zčtyřnásobil oproti počátku. I přes to se sňatečnost stala nejstabilnějším demografickým jevem, ve srovnání s porodností a úmrtností. Období, kdy se snoubenci rozhodli vzít, bylo ovlivňováno faktory jako byly církevní nařízení, zemědělské povinnosti, epidemie atd. Nejoblíbenějšími měsíci pro konání svateb byly leden, únor a listopad. Naopak v prosinci neproběhl žádný svazek. Nejčastěji vstupovali do manželství oba svobodní jedinci, konkrétně 73 procent. Na druhém místě následují svazky mezi vdovcem a svobodnou ženou, která se mu mohla postarat o případné sirotky, zastala práci v obydlí i na poli a byla mu schopná přivést na svět další potomky. Poté následují sňatky mezi vdovou a svobodným mužem a nejmenší zastoupení tvoří vdovec a vdova, kdy jejich procentuální hodnota je pouhých 3,7 procent z celkového počtu. Průměrný věk při vstupu do manželství u svobodného muže byl zhruba 26 let a v případě žen necelých 24 let. Během dalšího sňatku se muži ženili v průměru v necelých 43 letech a ženy zhruba ve 37 letech.

Na sňatečnost navazoval počet narozených dětí. V průměru připadalo na jednu rodinu 5,1 dětí. Z celkového počtu narozených bylo 110 mrtvorozených miminek. Poměr mezi pohlavími byl takřka vyrovnaný. Chlapců se narodilo 4206 (51,3 %) a dívek 3996 (48,7 %). Sezónnost porodnosti byla ze všech tří sledovaných jevů nejvíce vyrovnaná. I zde byl vývoj

částečně ovlivňován církevními nařízeními. Sexuální zdrženlivost připadala na období adventu a noci před církevními svátky. Nejvíce narozených dětí připadalo na období prvních tří měsíců v roce. Ve farnosti proběhlo také 130 vícečetných porodů. Konkrétně šlo o 127 dvojčat a tři trojčata. Část z celkového počtu zahrnovaly rovněž děti nemanželské (5,6 %). Nejvíce se jich narodilo ke konci sledované doby.

Jako posledním zkoumaným demografickým jevem byla mortalita. Zde jsem se zabývala počtem zemřelých, jejich průměrným věkem, kojeneckou a dětskou úmrtností. V letech 1721-1849 zemřelo 5531 osob. Studium ukázalo, že umíralo více mužů, kterých se rodilo v celozemském měřítku více než žen. Vývoj úmrtnosti ovlivňovaly demografické krize během let. Nejvyšší jednoroční počet zemřelých přísluší na rok 1847, kdy zemřelo 93 osob. Vývoj populace byl také zasažen v době hladomoru a došlo tak k největšímu přirozenému úbytku. Mimo množství zemřelých jsem se zaobírala jejich věkem, jenž byl z velké části ovlivněn kojeneckou a dětskou úmrtností. Ta tvořila více jak 50 % ze všech zemřelých. Proto byl věk zemřelých rozdělen na celkový věk zemřelých a na věk zemřelých, který nezahrnuje dětskou úmrtnost. Celkový průměr byl u mužů zhruba 24 let a u žen necelých 26 let. Při odstranění dětské části průměrný věk vzrostl na 54,7 let v případě mužů a 51,3 u žen. Nejvíce osob umíralo v zimních měsících, kdy bylo obtížné zajistit si dostatek potravy a docházelo ke větší náchylnosti k onemocněním.

Církevní matriky umožňují širší spektrum studovaných aspektů, o které by práce mohla být rozšířena v celém 19. století. V případě sňatečnosti to může být sociální postavení snoubenců a dále například o příčiny smrti u úmrtnosti. Z výše uvedených poznatků je nejen patrný postupný nárůst populace, ale také jak se dokázala vyrovnat s demografickými krizemi.

9 Seznam použitých pramenů, literatury a internetových zdrojů

9.1 Prameny

Státní oblastní archiv v Zámrsku, Fond Sbírka matrik východočeského kraje: Farní úřad Vápno

Matrika narozených 1721-1784, inv. č. 10288, sign. 1887, 228 fol., ukn. 10288.

Matrika narozených 1784-1823, inv. č. 10289, sign. 1888, 154 fol., ukn. 10289.

Matrika narozených 1824-1836, inv. č. 10290, sign. 1889, 220 fol., ukn. 10290.

Matrika narozených 1837-1846, inv. č. 10291, sign. 1890, 242 fol., ukn. 10291.

Matrika narozených 1846-1861, inv. č. 10292, sign. 1891, 298 fol., ukn. 10292.

Matrika oddaných 1721-1784, inv. č. 10296, sign. 1892, 98 fol., ukn. 10296.

Matrika oddaných 1784-1851, inv. č. 10297, sign. 1893, 181 fol., ukn. 10297.

Matrika zemřelých 1721-1784, inv. č. 10300, sign. 1894, 135 fol., ukn. 10300.

Matrika zemřelých 1784-1823, inv. č. 10301, sign. 1895, 81 fol., ukn. 10301.

Matrika zemřelých 1824-1848, inv. č. 10302, sign. 1896, 206 fol., ukn. 10302.

Matrika zemřelých 1849-1877, inv. č. 10303, sign. 4508, 240 fol., ukn. 10303.

Byly použité digitalizované verze matrik. [cit. 30. 6. 2021]
URL:<https://vychodoceskearchivy.cz/wp-content/uploads/2020/08/8700_Sbirka-matrik-Vychodoceskeho-kraje-1587-1949_NAD_190-stav-2020-08-18.pdf >.

Státní okresní archiv Pardubice

SOkA Pardubice, *Farní úřad Vápno. Inventář*, 1766-1954. ev.č. 931, č. JAF 1128.

9.2 Literatura

BULÍŘ, Karel. *Těhotenství, porod a šestinedělí*. Praha, 1903.

Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha, 1998. ISBN 80-204-0720-0.

DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. ISBN 80-85950-64-2.

DÜLMEN, Richard van. Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století), In: *Dům a jeho lidé.* Praha, 1999. ISBN 80-7203-116-3.

FIALOVÁ, Ludmila et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996. ISBN 80-204-0283-7.

FIALOVÁ, Ludmila. Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. In *Historická demografie* 15, 1991. ISSN 0323-0937.

GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ - Svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000. ISSN 0323-0937.

HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In *Historická demografie* 26, 2002. ISBN 80-7330-019-2.

HRADECKÝ, Lukáš. *Demografický vývoj farnosti Svinčany v letech 1684-1783.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016.

CHADIMOVÁ, Eliška, *Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750-1849*. Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2013.

CHADIMOVÁ, Eliška. *Populační vývoj města Poličky v letech 1800–1909*. Diplomová práce (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2015.

JIRÁSKOVÁ, Šárka. *Demografický vývoj farnosti Zdechovice v letech 1790-1899*. Diplomová práce. (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2010.

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*. Praha, 1965.

KIŠÁKOVÁ, Markéta. *Demografický vývoj farnosti Sezemice v 18. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016.

KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962.

KURKA, Josef. *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská:(místopis církevní do r. 1421).* Praha, 1914.

KUTNAR, František. *Malé dějiny brambor*. 2.vydání, Pelhřimov, 2005. ISBN 80-85010-58-5.

LENDEROVÁ, M. – JIRÁNEK, T. – MACKOVÁ, M. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4.

LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?:dítě v Čechách devatenáctého století.* Praha, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, Milena. *Dějiny každodennosti "dlouhého" 19. století.* Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena a kol. *Ženy s kufříkem a nadějí: porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha, 2019. ISBN 978-80-246-4475-2.

MAŘÍKOVÁ, H. –PETRUSEK, M. –VODÁKOVÁ, A. *Demografie (nejen) pro demografy*. 2. vydání. Praha, 1998. ISBN 80-85850-30-3.

MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6. 1972.

MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*, Praha, 1983.

MAUR, Eduard. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. In *Historická demografie* 3, 1969. ISSN 0323-0937.

MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In LORENZOVÁ, Helena PETRÁSOVÁ, Taťána (edd.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* Praha, 2001. ISBN 80-85917-79-3.

MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In *Historická demografie* 27, 2003. ISSN 0323-0937.

MIZERA, Marek. *Demografický vývoj farnosti Pěčín v letech 1785-1884*. Bakalářská práce (ved. Mgr. Alexandra Šikulová). Univerzita Pardubice, 2012.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*. Praha, 2012. ISBN 978-80-7429-238-5.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

NEKVAPIL, JIRÁSKOVÁ, Šárka. *Protoindustriální společnost: Populační chování a životní strategie venkovského obyvatelstva severovýchodních Čech v 18. a 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2019. ISBN 978-80-7560-261-9.

NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů.* Praha, 2003. ISBN 80-901674-7-0.

PALACKÝ, František. *Popis království českého*. Praha, 1848.

PAUKRT, Václav. *Gotické malby v kostele sv. Jiří ve Vápně*, Zprávy památkové péče, ročník 61, č.4/2001.

PECHOVÁ, Anna. *Demografický vývoj farnosti Horní Jelení v 19. století.* Bakalářská práce (ved. Ph.D. Nekvapil Jirásková Šárka). Univerzita Pardubice, 2016.

PLEVOVÁ, Ilona–SLOWIK Regina. *Vybrané kapitoly z historie ošetřovatelství.* Ostrava, 2008. ISBN 978-80-7368-506-5.

POCHE, Emanuel. *Umělecké památky Čech*. Praha, 1982. sv. 4.

POULOVÁ, Marika. Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století. In *Historická demografie* 30, 2006. ISSN 0323-0937.

RATAJOVÁ, J. et. al. *Děti roditi jest Božské ovotce: gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha, 2013. ISBN: 978-80-87271-76-6.

REJL, Jiří-DANIHELKOVÁ, Marcela. Vápno-obec na kraji lesa. *Přeloučský Rošt*, 2013 (3).

Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849-1970. Díl 1. Praha, 1978.

SEDLÁČEK, August. *Místopisný slovník historický království českého*. Praha, 1998. ISBN 80-7203-099-X.

SKOŘEPOVÁ, Markéta. Vdovství v tradiční venkovské společnosti (přehled bádání). In *Historická demografie* 35. 2011. ISSN 0323-0937.

SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen: statistisch-topographisch dargestellt*. Band. 3 Bidschower Kreis. Prag, 1835.

STEINBACHOVÁ, Lucie. Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771-1772. In *Historická demografie* 25. 2001. ISSN 0323-0937.

SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

ŠIKULOVÁ, Alexandra. Vývoj ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914). In *Historická demografie* 35. Praha, 2011. ISSN 0323-093.

TINKOVÁ, Daniela. Ilegitimita a "nová ekonomie života" v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. In *Historická demografie* 27, 2003. ISSN 0323-0937.

VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In JIRÁNEK, Tomáš (ed.) –KUBEŠ, Jiří (ed.). *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Dítě a dětství napříč staletími*. *2. Pardubické bienále. 4.-5. dubna 2002*. Pardubice, 2002. ISBN 80-7194-515-3.

VRÁNOVÁ, Věra. *Historie babictví a současnost porodní asistence*. Olomouc, 2007. ISBN 978-80-244-1764-6.

9.3 Internetové zdroje

Obec Vápno oficiální webové stránky. *Popis obce*. [cit. 20.6. 2021].
URL: <https://www.obec-vapno.cz/o-obci/>.

Stabilní katastr Čech. *Vápno u Přelouče, původně Wapno*: ČÚZK [online]. [cit. 20.6.2021]. URL:<https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_8038_4>.

10 Seznam tabulek a grafů

10.1 Seznam tabulek

Tabulka 1 Počet uzavřených sňatků v letech 1721-1849 ve farnosti Vápno 15

Tabulka 2 Hrubá míra sňatečnosti farnosti Vápno 17

Tabulka 3 Snoubenci podle rodinného stavu 18

Tabulka 4 Průměrný sňatkový věk ve farnosti Vápno 1785-1849 (přičteno 0,5) 20

Tabulka 5 Věk mužů při prvním sňatku (1785–1849) 23

Tabulka 6 Věk žen při prvním sňatku (1785–1849) 24

Tabulka 7 Věk mužů při dalším sňatku (1785–1849) 25

Tabulka 8 Věk žen při dalším sňatku (1785–1849) 26

Tabulka 9 Věkové rozdíly mezi snoubenci při prvním sňatku (1785–1849) 27

Tabulka 10 Věkové rozdíly mezi snoubenci při druhém a dalším sňatku (1785–1849) 27

Tabulka 11 Věk dětí při křtu ve farnosti Vápno z let 1830-1839 a 1840-1849 33

Tabulka 12 Počet narozených podle pohlaví ve farnosti Vápno v letech 1721-1849 35

Tabulka 13 Hrubá míra porodnosti ve farnosti Vápno (hodnoty v ‰) 36

Tabulka 14 Počet narozených dětí na 1 sňatek ve farnosti Vápno z let 1721-1849 38

Tabulka 15 Vícečetné porody podle pohlaví ve farnosti Vápno v letech 1721-1849 39

Tabulka 16 Počet nemanželských dětí 41

Tabulka 17 Podíl mrtvorozených dětí mezi celkovým počtem narozených 43

Tabulka 18 Tabulka č. 18 Hrubá míra úmrtnosti (hodnoty uvedeny v ‰) 51

Tabulka 19 Poměr zemřelých podle pohlaví ve farnosti Vápno 1721-1849 51

Tabulka 20 Průměrný věk zemřelých (připočteno 0,5) 54

Tabulka 21 Skladba zemřelých podle pohlaví a věkových skupin 57

Tabulka 22 Jednotlivé věkové kategorie v rámci dětské úmrtnosti 58

Tabulka 23 Kojenecká úmrtnost podle věku zemřelého ve farnosti Vápno 59

Tabulka 24 Kojenecká úmrtnost 59

Tabulka 25 Počet sňatků podle měsíců 62

Tabulka 26 Počet porodů podle měsíců 63
Tabulka 27 Sezónní rozložení porodů 64
Tabulka 28 Počet úmrtí podle měsíců 66
Tabulka 29 Sezónní rozložení úmrtí 66
Tabulka 30 Přehled počtu demografických událostí a přirozeného přírůstku 67

10.2 Seznam grafů

Graf 1 Vývoj počtu uzavřených sňatků ve farnosti Vápno v letech 1721-1849 16
Graf 2 Věková pyramida 22
Graf 3 Vývoj počtu narozených ve farnosti Vápno v letech 1721-1849 37
Graf 4 Vývoj počtu zemřelých ve farnosti Vápno v letech 1721-1849 49
Graf 5 Věková pyramida rozložená podle pohlaví a věku v letech 1721-1849 53
Graf 6 Vývoj skladby zemřelých podle věkových skupin 55
Graf 7 Sezónní rozložení počtu oddaných 61
Graf 8 Sezónní rozložení počtu narozených 64
Graf 9 Sezónní rozložení počtu úmrtnosti 65
Graf 10 Vývoj počtu narozených, zemřelých a oddaných v letech 1721-1849 (devítileté klouzavé průměry) 68

11 Seznam příloh

Příloha 1 Přehled počtu narozených, oddaných a zemřelých 77
Příloha 2 Originální mapa stabilního katastru 1 : 2 880 (1824-1843) – Čechy 81

Příloha 1 Přehled počtu narozených, oddaných a zemřelých

Rok	Počet narozených	Počet oddaných	Počet zemřelých	Přirozený přírůstek
1721	46	6	26	20
1722	56	9	18	38
1723	44	7	17	27
1724	63	10	26	37
1725	36	1	8	28
1726	49	5	18	31
1727	37	5	37	0
1728	43	6	24	19
1729	57	7	31	26
1730	42	5	33	9
1731	40	4	33	7
1732	41	4	55	-14
1733	50	8	26	24
1734	48	14	26	22
1735	44	13	22	22
1736	62	12	58	4
1737	39	7	30	9
1738	39	5	35	4
1739	46	7	16	30
1740	35	5	38	-3
1741	52	6	18	34
1742	52	12	65	-13
1743	54	17	24	30
1744	58	6	45	13
1745	56	5	39	17
1746	39	7	50	-11
1747	42	6	62	-20
1748	44	10	35	9
1749	42	7	55	-13
1750	41	9	45	-4
1751	50	5	35	15
1752	57	11	31	26
1753	58	5	39	19
1754	46	15	40	6
1755	66	8	28	38
1756	42	5	32	10
1757	57	10	38	19
1758	41	10	86	-45
1759	52	5	45	7
1760	43	7	32	11

1761	48	7	39	9
1762	37	12	54	-17
1763	52	12	49	3
1764	44	13	25	19
1765	58	4	27	31
1766	42	12	36	6
1767	48	1	24	24
1768	44	12	23	21
1769	56	12	24	32
1770	46	10	33	13
1771	49	6	32	17
1772	30	11	80	-50
1773	53	7	32	21
1774	50	13	23	27
1775	48	12	42	6
1776	64	23	27	37
1777	47	6	20	27
1778	58	7	29	29
1779	49	21	26	23
1780	56	11	47	9
1781	58	8	18	40
1782	45	14	47	-2
1783	47	11	31	16
1784	58	16	45	13
1785	49	32	51	-2
1786	67	14	49	18
1787	74	14	27	47
1788	76	12	35	41
1789	54	8	29	25
1790	76	8	42	34
1791	76	9	25	51
1792	62	4	19	43
1793	75	8	10	65
1794	69	5	38	31
1795	68	6	37	31
1796	65	11	32	33
1797	67	15	30	37
1798	56	17	25	31
1799	55	12	17	38
1800	89	12	34	55
1801	66	10	34	32
1802	78	18	17	61
1803	83	15	54	29

1804	73	8	8	65
1805	57	14	11	46
1806	66	18	51	15
1807	85	14	48	37
1808	68	18	66	2
1809	72	12	44	28
1810	66	14	48	18
1811	88	16	60	28
1812	65	16	55	10
1813	77	17	85	-8
1814	79	14	78	1
1815	84	14	41	43
1816	56	16	36	20
1817	80	15	64	16
1818	82	9	40	42
1819	76	17	73	3
1820	97	12	66	31
1821	71	25	46	25
1822	77	20	64	13
1823	84	16	60	24
1824	79	20	37	42
1825	98	15	53	45
1826	86	15	51	35
1827	83	23	65	18
1828	70	13	77	-7
1829	75	31	65	10
1830	103	13	56	47
1831	78	12	51	27
1832	94	12	38	56
1833	94	16	69	25
1834	97	23	88	9
1835	83	24	83	0
1836	77	13	61	16
1837	94	26	58	36
1838	101	19	42	59
1839	78	19	70	8
1840	91	22	75	16
1841	102	23	45	57
1842	86	20	60	26
1843	86	11	89	-3
1844	106	28	54	52
1845	94	20	51	43
1846	90	25	51	39

1847	84	16	93	-9
1848	83	26	81	2
1849	86	21	65	21
Celkem	**8202**	**1608**	**5531**	**2671**

Příloha 2 Originální mapa stabilního katastru 1 : 2 880 (1824-1843) – Čechy

Stabilní katastr Čech. *Vápno u Přelouče, původně Wapno*: ČÚZK [online]. [cit. 30.6.2021]. URL:<https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_8038_4>.

12 Resumé

The topic of the bachelor's thesis is the demographic development of the parish of Vápno in the years 1721-1849. The village of Vápno is in the Pardubice district. The parish has been made up by 10 villages and the area was situated in eastern Bohemia.

The practical part of the work is based on the method of anonymous data acquisition from church registers located in the State Regional Archive in Zámrsk. The location and time range were chosen due to the good availability of registry entries. 11 registers books were used for the research.

The first part of the thesis is a critique of sources and literature, the development of matrices and the history of Vápno.

The second part of the work is focused on the research of marriage, birth rate, mortality, and their seasonal development. In this part, I begin marriages. First, I focus on general information such as choosing a partner and arranging a wedding, then I deal with specific individuals who have entered a marriage, their number, marital status, their age, first and second marriage. Most marriages took place during the years 1840-1849. The seasonal mood of marriages depended on seasonal work, observance of religious holidays such as Advent and Easter. Most marriages took place among single individuals, 73 percent.

Another phenomenon studied is the birth rate, where the number of births, the distribution of children by sex, the number of children in families, multiple births and illegitimate children were examined. A special chapter was devoted to stillborn children. A total of 8202 children were born in the parish during the years 1721-1849. More boys were born than girls. Three triplets were also born in the parish. Illegitimate children accounted for 5.6 percent of all births. Most children born on one day were born in February.

Studies of death registers made it possible to monitor the number of deaths, the age at which a person died, infant and child mortality. Demographic crises such as wars and epidemics were the most visible mortality rates. An obvious example of high mortality was recorded during the years 1771-1772 caused by the famine. The overall composition of mortality was influenced by the infant component of the deceased. More than 50% of the deaths were infant and child mortality. Most children died before the first year of life. 1730 of these cases were registered. Another large age group was 1-4 years, when 947 cases were recorded. More people died during the winter months, when there was a lack of food, and the human body was more prone to disease. The final part of the bachelor's thesis deals with the individual studied demographic phenomena in a seasonal mood.

Church registries allow for a wider range of studied aspects, about which the work could be extended throughout the 19th century. In the case of marriage, it can be the social status of the couple and, for example, the causes of death in mortality.